

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta

Eugenika a ľudské práva

Diplomová práca

Študijný program: právo

Študijný odbor: 3.4.1 – právo

Školiace pracovisko: Katedra teórie práva a sociálnych vied

Školiteľ: JUDr. Branislav Fábry, PhD.

Bratislava, 2011

Bc. Dalibor Jurášek

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som chcel vyjadriť svoju vďačnosť niektorým ľuďom, ktorí mi poskytli pomoc a rady pri vypracovávaní tejto práce. Ďakujem môjmu školiteľovi JUDr. Branislavovi Fábrymu, PhD. za poskytnutie niektorých tipov a rád. Ďakujem Bc. Ondrejovi Zimenovi za výmenu názorov a materiálov. Ďakujem Mgr. Petrovi Bakalářovi za poskytnutie materiálov k práci. Ďakujem Mgr. Jozefovi Juríkovi prečítanie a pripomienkovanie práce, podnetné diskusie k téme a poskytnuté materiály. Za prečítanie práce a poskytnutie pripomienok k nej ďakujem tiež PhDr. Jane Juráškovéj, PhD., Ing. Petrovi Juráškovi, PhD., Michalovi Formánkovi, Kristíne Jablonickej a Jakubovi Liptákovi.

Abstrakt (slovensky)

JURÁŠEK, Dalibor. *Eugenika a ľudské práva* [diplomová práca]. Univerzita Komenského v Bratislave. Právnická fakulta; katedra teórie práva a sociálnych vied. Školiteľ: JUDr. Branislav Fábry, PhD. Bratislava : [s. n.], 2011. 76 s. Kontakt na autora: Dalibor.2184@gmail.com.

V práci sa autor zaoberá ľudskými právami, eugenikou a ich vzájomným vzťahom najmä z toho hľadiska, či alebo do akej miery je eugenika kompatibilná s ľudskými právami. V prvej kapitole je stručne predstavený koncept ľudských práv. V druhej kapitole autor popisuje koncept eugeniky, druhy eugeniky a najtypickejšie metódy eugeniky. V tretej kapitole sa zaoberá vzťahom eugeniky a ľudských práv, a to jednak z hľadiska všeobecného, no tiež z hľadiska slovenskej koncepcie ľudských práv. Poukazuje na to, že eugenika môže prispieť k realizácii a ochrane ľudských práv a tento prínos by v prípade niektorých eugenických metód bol pravdepodobne väčší než zásahy do ľudských práv, ktoré by s aplikáciou týchto eugenických opatrení boli spojené. Čo sa týka slovenského právneho priestoru, autor dochádza k záveru, že niektoré ustanovenia európskych právnych dokumentov značne obmedzujú možnosti eugeniky, nevylučujú ju však úplne. V závere sa teda konštatuje, že pokiaľ by na Slovensku existovala vôľa zaviesť eugenické opatrenia umierneného charakteru, nestáli by im v ceste významnejšie právne prekážky.

Kľúčové slová: eugenika, ľudské práva, biotechnológie, biomedicína, reprogenetika, genetika, bioetika, právo, sterilizácia.

Abstract (English)

In this work, the author deals with human rights, eugenics and the relationship between them, mainly regarding the question whether or to what extent eugenics is compatible with human rights. In the first chapter, the concept of human rights is briefly introduced. The second chapter deals with eugenics, various types of eugenics and the most typical methods of eugenics. In the third chapter, the relationship between eugenics and human rights is analyzed in general, but also specifically relating to the Slovak conception of human rights. The author points out that eugenics can contribute to the realization and protection of human rights and that for some eugenic methods this benefit would probably be greater than the curbing of human rights which the introduction of these measures would entail. Regarding the Slovak conception of human rights, the author reaches the conclusion that some provisions of European legal documents significantly constrain the possibilities of eugenics, though they do not entirely prohibit it. In the closure, it is therefore enunciated that if there were a will to introduce moderate eugenic measures in Slovakia, no serious legal restraints would bar them.

Keywords: eugenics, human rights, biotechnologies, biomedicine, reprogenetics, genetics, bioethics, law, sterilization.

Predhovor

Napriek tomu, že 21. storočie by malo byť obdobím vedeckej objektivity a postupného zániku predsudkov, niektoré témy sa stále stretávajú s veľkou mierou zaujatosti a objektívna verejná diskusia o nich je prinajmenšom obtiažna. Medzi tieto patrí aj otázka eugeniky.

Český psychológ Petr Bakalář je toho názoru, že mnohí v dnešnej dobe trpia tzv. Auschwitz komplexom, ktorý sa prejavuje ako „tendence reagovať na jakoukoli zmienku o rozdieloch medzi rasami, eugenice a analýze chováni Židů asociálnim řetězcem *Hitler-koncentrák-genocida*“ (Bakalář, 2003, s. 14).¹

Takto sa prejavujúci jedinci pritom často ani poriadne nevedia, čo to eugenika znamená, resp. majú o nej skreslené predstavy. Na druhej strane, je pozoruhodné, že títo istí ľudia s princípmi a metódami eugeniky – ak ich preformulujete a opýtate sa na ne nepriamo – často vyjadria svoj súhlas.

V súčasnosti sa do popredia dostávajú otázky ako budúcnosť ľudstva v súvislosti s demografickým vývojom, nárastom civilizačných ochorení, dysgenickou fertilitou či multikulturalizmom. Použitie alebo nepoužitie eugeniky by mohlo mať na tieto trendy v konečnom dôsledku veľmi výrazný dopad. Vyššie načrtnutá situácia ohľadom tejto otázky – nenaklonená verejnej diskusii – nie je teda žiaduca, pretože zabraňuje meritórnemu riešeniu problému. Ak je eugenika (resp. niektoré jej formy) spoločensky prospešná, treba ju využiť a ak nie, treba ju odmietnuť: v každom prípade by sa ale tak malo stať na základe otvorenej spoločenskej diskusie s dostatočnou dávkou odbornosti a objektivity.²

Cieľom tejto práce je reagovať aj na vyššie načrtnutú situáciu a pokúsiť sa ju, podľa možností, zmierniť.

---

¹ Na tento jav poukazuje aj Itzkoff (in: Glad, 2006, s. 4).

² Podobného názoru je aj Wikler (1999, s. 183): „Mali by sme sa vyhnúť nepremyslenému odmietnutiu každej eugenickej myšlienky alebo hodnoty. Skutočnosť, že eugenici boli zástancami určitého opatrenia alebo cieľa nie je dostatočným argumentom proti tomuto opatreniu alebo cieľu samotnému. (...) Možno povedať, že niektoré z otázok, ktoré sa eugenici pokúšali zodpovedať si vyžadujú odpovede a je im venovaná len primárna pozornosť, čiastočne z dôvodu ich eugenických konotácií.“

Obsah

Úvod.....	7
1 Ľudské práva	8
1.1 Pojem ľudských práv.....	8
1.2 Konceptie ľudských práv.....	9
1.2.1 Medzinárodná koncepcia ľudských práv	10
1.2.2 Európska koncepcia ľudských práv	11
1.2.3 Slovenská koncepcia ľudských práv	12
1.2.4 Všeobecná koncepcia ľudských práv	12
1.3 Interpretácie koncepcií ľudských práv	15
1.4 Ľudské práva ako princípy	16
1.5 Zhrnutie	16
2 Eugenika.....	18
2.1 Pojem eugeniky	18
2.2 Ciele eugeniky.....	21
2.2.1 Dedičnosť eugenicky hodnotných vlastností	22
2.2.1.1 Zdravie	23
2.2.1.2 Inteligencia.....	23
2.2.1.3 Mravný charakter	24
2.3 Základné východiská eugeniky	25
2.4 Členenie eugeniky.....	26
2.4.1 Klasická a nová eugenika.....	26
2.4.2 Pozitívna a negatívna eugenika	27
2.4.3 Súkromná a verejná eugenika	27
2.4.4 Povinná a dobrovoľná eugenika.....	28
2.4.5 Nacionalistická a univerzalistická eugenika	28
2.4.6 Humanistická a iná eugenika.....	29
2.5 Metódy eugeniky.....	30
2.5.1 Výber partnera.....	30
2.5.2 Edukácia.....	31
2.5.3 Finančné opatrenia sociálnej politiky.....	31
2.5.4 Antikonceptia.....	32
2.5.5 Metódy reprogenetiky	32
2.5.6 Radikálnejšie biotechnológie	35
2.5.7 Sterilizácia.....	36
2.5.8 Kontrola migrácie.....	37
2.5.9 Extrémne metódy	38
2.5.9.1 Eugenika a holokaust	39
2.6 Eugenika a eutenika	41
2.7 Zhrnutie	42

3 Eugenika a ľudské práva.....	44
3.1 Základné tézy	44
3.2 Eugenika a ľudské práva všeobecne	45
3.2.1 Ľudské práva, ktoré nie sú zasiahnuté eugenikou.....	45
3.2.2 Metódy eugeniky, ktoré nezasahujú do žiadnych ľudských práv	46
3.3 Eugenika a všeobecná koncepcia ľudských práv	48
3.3.1 Ľudské práva zasiahnuté eugenikou.....	49
3.3.2 Ľudské práva chránené eugenikou	50
3.3.3 Prípustnosť niektorých eugenických metód.....	53
3.4 Eugenika a slovenská koncepcia ľudských práv.....	55
3.4.1 Kritika ustanovení európskych ľudskoprávných dokumentov obmedzujúcich eugeniku	56
3.4.1.1 Právo nebyť diskriminovaný na základe genetických vlastností	56
3.4.1.2 Zákaz zásahov do ľudského genómu, ktoré ovplyvňujú genetické zloženie potomkov.....	58
3.4.1.3 Zákaz eugenických praktík.....	59
3.4.1.4 Zhrnutie	60
3.4.2 Potenciálne eugenické ustanovenia v súčasnom slovenskom práve.	61
3.4.2.1 Zákon o umelom prerušení tehotenstva	62
3.4.2.2 Trestný zákon	62
3.4.2.3 Zákon o rodine	63
3.4.2.4 Zhrnutie	64
3.4.3 Použitie eugeniky na ochranu ľudských práv	65
3.5 Zhrnutie	65
Záver.....	67
Zdroje informácií	69

Úvod

Hoci v našom geografickom priestore nebola v priebehu posledných desaťročí téma eugeniky veľmi aktuálna, ide o v zahraničnej literatúre pomerne často rozoberanú otázku. Čo je však pre tieto diskusie charakteristické, obvykle sa orientujú iba na faktické alebo etické aspekty otázky. Právny rozmer problematiky je preberaný len zriedka.

V práci sa budem zaoberať vzťahom ľudských práv a eugeniky a najmä skúmať, do akej miery sú vzájomne zlučiteľné. Samozrejme, tento vzťah závisí od významov výrazov „eugenika“ a „ľudské práva“, preto si ich najprv priblížim.

V prvej kapitole sa budem venovať konceptu ľudských práv. V stručnosti predstavím rôzne náhľady na ich pojem a popíšem niekoľko základných koncepcií ľudských práv. Zamyslím sa tiež nad normatívnou povahou ľudských práv a základnými otázkami ich interpretácie, čo je kľúčové pre zisťovanie kompatibility eugeniky s ľudskými právami.

V druhej kapitole sa budem venovať eugenike. Poukážem na rôzne ponímania tohto pojmu a predstavím definíciu, s ktorou budem ďalej pracovať. Stručne popíšem základné východiská eugeniky a ktoré vlastnosti sa snaží pozdvihnúť a prečo. Predstavím rôzne typy eugeniky a poskytnem prehľad metód, ktorými možno eugeniku vykonávať. V rámci tohto výkladu sa pristavím sa aj pri otázke úlohy eugeniky v holokauste, nakoľko eugenika je niekedy zužovaná výhradne alebo takmer výhradne na holokaust, či viazaná veľmi úzko naň.³

V tretej kapitole použijem poznatky získané v prvých dvoch kapitolách. Najprv budem skúmať vzťah eugeniky skôr k všeobecným princípom ľudských práv. O výsledky tejto analýzy sa opriem a následne sa budem zaoberať špecifikami slovenskej úpravy, ľudských práv. Z tohto vyvodím závery o prípadnej možnosti či nemožnosti aplikácie eugeniky v rámci slovenskej koncepcie ľudských práv.

---

³ Šimůnek (2002, s. 56) k tomuto uvádza: „Výsledky řady historických výzkumů, prováděných se značnou intenzitou zhruba od počátku osmdesátých let zejména v západní Evropě a USA, dokazují, že určitá rezervovanost v bádání o historii eugeniky měla za následek značné zúžení celé problematiky.“

1 Ľudské práva

V tejto kapitole stručne predstavím ľudské práva a ich rôzne koncepcie. Dotknem sa tiež otázok normatívnej povahy ľudských práv a ich interpretácie.

1.1 Pojem Ľudských práv

Napriek tomu, že výraz „ľudské práva“ sa používa už niekoľko desaťročí a tvorí jeden z ústredných prvkov súčasného práva, neexistuje zhoda v tom, čo presne ľudské práva sú. Vcelku jednotne sa však zdôrazňuje niekoľko ich základných črt, plynúcich predovšetkým z princípu univerzality. Tento obvykle zahŕňa (Svák, 2006, s. 16):

- všeľudskú platnosť založenú na rovnosti všetkých ľudí;
- objektívnosť;
- nadštátnosť (internacionálny aspekt);
- právny aspekt.

Podľa *Encyclopædie Britannica* (1997, zv. 20, s. 657), hoci „vo vnútroštátnom aj medzinárodnom priestore existuje všeobecná zhoda ohľadom princípu ľudských práv, neznamená [to], že existuje úplná zhoda o povahe týchto práv alebo ich podstatnom rozsahu – ináč povedané, o ich definícii“. Sousedík (2010, s. 13) poukazuje na to, že napriek aktuálnosti témy ľudských práv „chybí jasná kritéria, proč něco lidským právem je, a něco nikoli“. To neznamená, že definície ľudských práv neexistujú; sú však doménou teórie.⁴

---

⁴ Častejšie pritom ide skôr o charakteristiky než rigorózne definície. Niektoré z nich uvádza Zachová (2007, s. 5). Král (2004, s. 57) v kontexte slovenskej koncepcie ľudských práv uvádza: „Základné ľudské práva je teda možné charakterizovať ako skupinu práv, ktoré sú najviac spojené s osobnou integritou jedinca, človeka s jeho podstatou, živou osobou a osobnosťou.“ Sousedík (2010, s. 11) je v otázke ľudských práv jasným naturalistom: „Lidská práva jsou co do své ideje chápana jako univerzálně platné normy společenského života předcházející pozitivnímu zákonodarství, jež je povinno při formulaci všech konkrétních, ‚pozitivních‘ zákonů respektovat.“ Naopak, pozitivistické vymedzenie uvádzajú Strážnická a Šebesta (1994, s. 11): „Terminologicky sa pojem ľudské práva používa na kategóriu práv a slobôd jednotlivca, ktoré sú ako jeho základné práva zakotvené v ústavných normách jednotlivých štátov a sú súčasťou pozitívneho práva, resp. právneho systému konkrétneho štátu.“

Vzhľadom na tieto skutočnosti neexistuje žiadny „oficiálny“ ani jednotný výklad ľudských práv. Vyvinuli sa, naopak, rozmanité koncepcie ľudských práv a myriada ďalších je možná, hoci nebola sformulovaná. Ďalej budem popisovať tie z nich, ktoré sú podstatné pre účel tejto práce.

1.2 Koncepcie ľudských práv

Podľa *Encyclopædie Britannica* (1997, zv. 6, s. 137) ľudské práva sú „práva, ktoré jednotlivcovi patria ako následok toho, že je človekom“. Takéto vymedzenie nám síce povie, čo sú to ľudské práva, ale nepovie nám nič o ich obsahu. To robia až ich konkrétne koncepcie. Jednotlivé koncepcie potom podliehajú interpretácii a rôzne interpretácie tej istej koncepcie sa môžu aj výrazne líšiť.

V súlade s vyššie uvedeným vymedzením možno vystavať v podstate neobmedzený počet koncepcií ľudských práv, aj takých, ktoré si navzájom protirečia. Koncepcia ľudských práv je teda istý výpočet konkrétnych ľudských práv. Koncepcie ľudských práv môžu byť jednoduché a pozostávať len z pár viet s vymenovaním základných práv, ale aj sofistikované a komplexné, rozpracované dopodrobna a zachytené v početných dokumentoch, čo je obvyklý prípad.

Koncepcie môžu mať väčšiu alebo menšiu mieru všeobecnosti a niekedy ich možno aj „vrstviť“ tak, že všeobecnejšia koncepcia zahŕňa menej všeobecnú, tá zase zahŕňa koncepciu ešte menej všeobecnú, atď. Menej všeobecná koncepcia vlastne rozpracúva všeobecnejšiu koncepciu jedným z možných spôsobov. Iná koncepcia na rovnakej úrovni všeobecnosti jej konkuruje (nutne jej protirečí, ináč by šlo o tú istú koncepciu), ale obe sú zlučiteľné s koncepciou na vyššej úrovni všeobecnosti. Samozrejme, nie všetky ľudskoprávne koncepcie možno zahrnúť do takéhoto „stromu“.

Ako príklad možno uviesť medzinárodnú koncepciu ľudských práv, ktorá je všeobecná a akceptovaná takmer všetkými štátmi. Menej všeobecná je európska koncepcia ľudských práv, ktorá v podstate zahŕňa medzinárodnú koncepciu ľudských práv a jednak špecifikuje ľudské práva, ktoré stanovuje, jednak dopĺňa niektoré vlastné

práva. Ešte menej všeobecná je slovenská koncepcia ľudských práv.⁵ Toto je v podstate hranica, kde končia rozdiely na úrovni koncepcií: úroveň konkrétneho právneho poriadku. Ten však sám podlieha interpretácii (pozrite podkapitolu 1.3).

Pre účely tejto práce sú relevantné predovšetkým nasledujúce koncepcie ľudských práv:

1. medzinárodná koncepcia ľudských práv;
2. európska koncepcia ľudských práv;
3. slovenská koncepcia ľudských práv;
4. všeobecná koncepcia ľudských práv

Nižšie sa týmto koncepciám budem venovať trochu bližšie.

1.2.1 Medzinárodná koncepcia ľudských práv

Vedúcou autoritou v oblasti ľudských práv bola od začiatkov ich medzinárodnej kodifikácie Organizácia spojených národov. Preto je medzinárodná koncepcia ľudských práv je zahrnutá predovšetkým v dokumentoch vzniknúcich pod jej gesciou. Kľúčová je Všeobecná deklarácia ľudských práv z roku 1948. Deklarácia síce nie je priamo záväzná (nejde o medzinárodný dohovor), to však nie je pre účely vymedzovania tejto koncepcie ľudských práv podstatné.

Medzinárodná koncepcia ľudských práv sa postupne upresňovala a rozvíjala s prijímaním ďalších dokumentov, napr. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Dohovor o právach dieťaťa alebo Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu.

Hoci nejde o oficiálne označenia, vo všeobecnosti možno ľudské práva obsiahnuté v medzinárodnej koncepcii ľudských práv členiť na tri generácie.

Prvá generácia ľudských práv vychádza z veľkej časti z filozofie liberálneho individualizmu a ekonomickej a sociálnej doktríny laissez-faire. Vo všeobecnosti sú koncipované skôr ako negatívne „slobody od“ niečoho. Vyžadujú skôr absenciu zásahov štátu než jej prítomnosť (Encyclopædia Britannica, 1997, zv. 20, s. 658). Práva tejto

---

⁵ Tento príklad je značne zjednodušený, snažím sa ním však ilustrovať vyššie načrtnutý koncept „vrstvenia“ koncepcií ľudských práv.

generácie možno vo všeobecnosti charakterizovať ako základné občianske a politické práva. Patria medzi ne najmä právo na všetky ľudské práva bez akejkoľvek diskriminácie, právo na ľudskú dôstojnosť, právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť, právo vlastniť majetok, právo na slobodu pohybu, právo na slobodu myslenia a náboženstva, právo na slobodu presvedčenia a prejavu či právo na slobodu zhromažďovania a združovania.

Druhá generácia ľudských práv zakotvuje hospodárske, sociálne a kultúrne práva. Na rozdiel od práv prvej generácie sú koncipované skôr pozitívne „práva na“ niečo v zmysle, že na ich naplnenie je nutné pozitívne konanie inej osoby. Často napr. vyžadujú intervenciu štátu (Encyclopædia Britannica, 1997, zv. 20, s. 658). Medzi práva tejto generácie patria najmä právo na prácu, právo na spravodlivé pracovné podmienky, právo na základné sociálne zabezpečenie, právo na vzdelanie či právo zúčastňovať sa kultúrneho života spoločnosti.

Tretia generácia ľudských práv obsahuje práva skôr kolektívneho charakteru, na ktorých riadne naplnenie je potrebná spolupráca medzinárodného spoločenstva. Vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv sú skôr len načrtnuté ustanovením práva každého, aby vládol taký spoločenský a medzinárodný poriadok, v ktorom by uvedené práva a slobody boli plne uskutočnené. Ďalej sa kryštalizovali najmä v dokumentoch nezáväznej povahy, napr. v Deklarácii konferencie OSN o ľudskom prostredí z roku 1972, kde bolo zakotvené právo na priaznivé životné prostredie alebo v deklarácii z Ria o prostredí a rozvoji z roku 1992, kde bolo zakotvené právo na využívanie prírodných zdrojov (ktoré sa však priznáva štátom a nie jednotlivcom) a konštatuje sa, že ľudia sú centrom záujmu udržateľného rozvoja. Medzi práva tretej generácie sa zahŕňa aj právo na mier. Niektorým právam z tejto generácie chýba jasnejšie pozitívnoprávne zakotvenie. Možno zhrnúť, že tretia generácia ľudských práv je množinou s relatívne nejasným obsahom a vzhľadom na to, že s oblasťou eugeniky prakticky vôbec nesúvisia, nebudem sa nimi takmer vôbec zaoberať.

1.2.2 Európska koncepcia ľudských práv

Európska koncepcia ľudských práv v sebe z veľkej časti zahŕňa medzinárodnú koncepciu ľudských práv. Ďalej sa však rozvíja vlastným smerom, prostredníctvom

medzinárodných zmlúv, ale aj európskeho práva. Pre európsku koncepciu ľudských práv sú určujúce predovšetkým aktivity Rady Európy a Európskej únie.

Prínos má najmä v oblasti práv druhej generácie, pretože predstavuje ich konkrétnejšie aplikovanie na užší kultúrny okruh, a tak umožňuje ich podrobnejšie rozpracovanie. Možnosť naplniť práva druhej generácie totiž z veľkej časti závisí od ekonomických možností štátu, a tak ich možno jednotne vykladať a uplatňovať skôr v skupine štátov, ktorých hospodárska úroveň je približne rovnaká než v skupine štátov, ktoré sa rôznia v miere bohatstva.

Zásadnými dohovormi v tejto oblasti sú Európsky dohovor o ľudských právach, Charta základných práv Európskej únie, Charta základných sociálnych práv pracovníkov a iné, ale ľudské práva sa spomínajú aj v Zmluve o Európskej únii. Pre tému tejto práce je dôležitý Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny (Dohovor o ľudských právach a biomedicíne).

Ľudské práva a systém ich ochrany sú upravené aj aktmi orgánov Európskej únie, napr. vo viacerých nariadeniach Rady, ide však skôr o partikulárne otázky. Významným konštituentom európskeho ponímania ľudských práv je aj činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva, to sa však týka skôr úrovne interpretácie.

1.2.3 Slovenská koncepcia ľudských práv

Slovenská koncepcia ľudských práv v sebe zahŕňa európsku koncepciu ľudských práv, a tým pádom z veľkej časti aj medzinárodnú koncepciu ľudských práv. Pridáva pritom k nim niekoľko ďalších vlastných predpisov a aplikácií. Ľudské práva v Slovenskej republike sú upravené predovšetkým v ústave a Listine základných práv a slobôd (tieto však takmer doslovne preberajú práva z Všeobecnej deklarácie ľudských práv). Konkrétnejšie budem jednotlivé aspekty slovenskej koncepcie ľudských práv objasňovať v 3. kapitole, keď budem skúmať kompatibilitu eugeniky s ňou.

1.2.4 Všeobecná koncepcia ľudských práv

Jednotlivé koncepcie ľudských práv – vrátane tých troch, ktoré som uviedol vyššie – sú si do značnej miery podobné. Možno preto extrahovať ich prienik, akúsi spoločnú esenciu, ktorú nazývam „všeobecnou koncepciou ľudských práv“. Všeobecná

konceptia ľudských práv teda predstavuje v podstate to, čo majú všetky koncepcie ľudských práv spoločné.⁶ Bude oproti nim preto užšia.

Niektorí pravicoví autori poukazujú na to, že najmä práva 2. a 3. generácie sú „pseudopráva“, ktoré vyžadujú na svoje naplnenie porušenie práv 1. generácie (2. generácia) alebo sú to len humanistické frázy, ktoré zakotvujú nerealizovateľné požiadavky (3. generácia).⁷

Taktiež sa zvykne poukazovať na to, že mnohé práva možno na seba redukovať navzájom, alebo viacero práv do nového práva, ktoré by ich obe zahŕňalo. Napríklad, dá sa argumentovať, že právo na zdravé životné prostredie (3. generácia) je zahrnuté v práve na ochranu života a osobnej bezpečnosti (1. generácia). Podobne právo na slobodu náboženského vyznania je zahrnuté v slobode myslenia, prejavu, pohybu a osobnej slobode. Práva na osobnú slobodu a slobodu pohybu a pobytu možno zase skolabovať na všeobecnejšie právo na širšiu slobodu konania (takéto právo v súčasnosti nie je konkrétne formulované).

S týmto sa v zásade stotožňujem, s tou výhradou ale, že situácia nie je taká jednoduchá. Redukciou ľudských práv môžeme stratiť informáciu o danej koncepcii a takmer vždy ju aj strácame, hoci redukovaná koncepcia sa môže javiť logicky ekvivalentná neredukovanej.⁸ Na druhej strane môže byť takáto redukcia vhodná pre

---

⁶ Pod „všetkými koncepciami ľudských práv“ nemyslím všetky možné koncepcie ľudských práv, ale všetky v súčasnosti existujúce koncepcie ľudských práv odvíjajúce sa predovšetkým od ponímania ľudských práv v západnej civilizácii. Ak by som bral do úvahy všetky možné koncepcie ľudských práv, ich spoločným prienikom by, logicky nutne, bolo práve a iba to, že ide o práva, ktoré jednotlivcovi náležia ako následok toho, že je človekom – vzhľadom na to, že toto je definícia ľudských práv, z ktorej vychádzam.

⁷ Podobné kritiky vznáša napr. Krivošík (2004) alebo Krivošík (2006).

⁸ Právo je totiž skôr súborom princípov ako systémom prísnej výrokovej logiky, čo si budeme prezentovať na teoretickom príklade.

Predstavme si, že máme ľudskoprávnu koncepciu A, ktorá ustanovuje: „Každý človek má právo na život.“ Potom máme ľudskoprávnu koncepciu B, podľa ktorej: „Každý človek, bez ohľadu na jeho rasu, má právo na život.“ Zdalo by sa, že vsuvka „bez ohľadu na jeho rasu“ je redundantná, lebo „právo bieleho človeka na život“ je logicky zahrnuté v „práve každého človeka na život“. Logicky by teda tieto koncepcie mali byť ekvivalentné.

Predstavme si nasledovnú situáciu: máme dvoch ľudí, černocho a belocha. Na výber sú dve možnosti: bude zabitý len beloch alebo budú zabití obaja. Posudzujme teraz, ktorá alternatíva je viac v

pedagogické a propedeutické účely a aj pre úvahy *de lege ferenda*.⁹ To je i dôvod, prečo budem narábať s „všeobecnou koncepciou ľudských práv“.

Všeobecnú koncepciu ľudských práv vnímam skôr ako určitý súbor zásad, z ktorých sa dajú jednotlivé ľudské práva odvodzovať. Najjednoduchšie povedané, primárne z nich je právo na slobodu, z ktorého sa odvodzuje sloboda konania, sloboda myslenia, sloboda prejavu atď. Predpokladom slobody je tiež riadna existencia, z hľadiska ktorej možno rozoznávať právo na život, právo na ochranu zdravia a právo na ľudskú dôstojnosť. Toto je pozitívna zložka všeobecnej koncepcie ľudských práv – určuje, na čo má človek nárok. Negatívna zložka všeobecnej koncepcie ľudských práv vychádza z potreby ochrany práv iného človeka; určuje mu teda povinnosti nenarušiť práva iného. Toto je len veľmi všeobecný princíp; v konkrétnych prípadoch kolízie práv musí nastať ich pomerovanie, aby sa rozhodlo, ktoré má v danej situácii prevážiť.

Zdalo by sa, že táto koncepcia je veľmi podobná medzinárodnej koncepcii ľudských práv. To je do istej miery pravda; rozdielom však je, že všeobecná koncepcia ľudských práv je veľmi všeobecná (ako je zrejmé z výkladu uvedeného vyššie), zatiaľ čo medzinárodná koncepcia ľudských práv bola špecifikovaná vo veľkom počte dokumentov, a tak je viac viazaná na konkrétne historické a socio-kultúrne podmienky. Všeobecná koncepcia ľudských práv je z tohto hľadiska viac nadčasová, vnímam ju preto ako „surovú“ esenciu ľudských práv.

---

súlade s ľudskými právami. Ak by sme situáciu posudzovali z hľadiska koncepcie A, viac v súlade s ľudskými právami by zrejme bolo zabiť len belocha, lebo tak ostane zachovaný život väčšieho množstva ľudí. Z hľadiska koncepcie B by však zrejme bolo viac v súlade s ľudskými právami zabiť oboch, lebo zabitie iba belocha by ho diskriminovalo na základe rasy. Zvýraznenie skutočnosti, že právo na život majú všetci ľudia bez ohľadu na rasu posilňuje v koncepcii B princíp nerozlišovania medzi rasami v práve na život (hoci logicky ho možno vyvodiť aj z koncepcie A), a tak táto koncepcia môže dávať výsledky odlišné od koncepcie A, hoci z čisto logického hľadiska by jej mala byť ekvivalentná.

⁹ Podobného názoru, týkajúceho sa redukcie práva na princípy všeobecne, je aj Wintr (2006, s. 108): „Je jasné, že redukcí ztrácime množstvo informácií o právnom rádu. Pro právněteoretické i sociálněvědní zkoumání práva (...) je však takové zjednodušení a zestručnění nezbytné a zároveň přínosné.“ Konkrétnejšie spôsoby využitia takejto redukcie uvádza Wintr ďalej (2008, s. 110 – 111).

1.3 Interpretácie koncepcií ľudských práv

V rámci jednotlivých koncepcií možno rozlišovať rôzne interpretácie. Interpretácia môže prebiehať pri posudzovaní konkrétneho prípadu, ale aj skupiny viacerých prípadov so spoločným znakmi. Hranica medzi koncepciou a interpretáciou nie je jasná; leží približne tam, kde hranica medzi právnymi normami a aktmi aplikácie práva, resp. inými (aj nezáväznými) interpretáciami. Hranica je predovšetkým teoretického charakteru a slúži účelom výkladu a zjednodušenia diskurzu.¹⁰

Nakoľko neexistujú (a zrejme ani nemôžu existovať) presne definované pravidlá výkladu, interpretácia môže v podstate obrátiť celú koncepciu naruby. Napríklad, koncepciu ľudských práv, ktorá ustanovuje „každý človek má právo na ľudskú dôstojnosť“ možno interpretovať tak, že „človek“ v skutočnosti znamená to, čo sa obvykle rozumie pod „šimpanz“, čo je takmer isto v rozpore s tým, čo bolo tvorcom tejto koncepcie myslené.

Koncepcia je však proti takýmto interpretáciám bezbranná. Ak by sa aj pokúsila určiť pravidlá interpretácie, i tieto pravidlá samotné podliehajú interpretácii. Ak by sa koncepcia napr. pokúsila zabrániť vyššie uvedenej interpretácii tým, že by presnejšie definovala „človeka“, vo vyššie uvedenom duchu by zase mohli byť zinterpretované definičné znaky človeka. Keby sa pokúsila ošetriť aj toto tým, že by stanovila pravidlá interpretácie pravidiel interpretácie, aj tieto by podliehali interpretácii a *ad infinitum*: ide tu o nekonečný regres, ktorý v rámci jazyka nemožno nijak odstrániť.

Absurdných interpretácií prichádza do úvahy v podstate neobmedzené množstvo. Nemožno však v jazyku vyjadriť jasné pravidlá rozlíšenia medzi „absurdnými“ a „neabsurdnými“ interpretáciami. Jediným riešením je spoliehať sa na ľudskú intuíciu a predpokladať, že u väčšiny zdravých ľudí (minimálne z tých kultúr, kde sú ľudské práva zdôrazňované) je v kľúčových otázkach pochopenia ľudských práv rovnaká alebo

---

¹⁰ Konkrétna koncepcia ľudských práv je často implementáciou všeobecnejšej koncepcie, ako bolo načrtnuté vyššie. Pri tejto implementácii dochádza k výkladu všeobecnejšej koncepcie, takže už na tejto rovine možno hovoriť o interpretácii. Vzťah koncepcia – interpretácia je teda relatívneho charakteru. Nejaká koncepcia je interpretovaná, no zároveň je sama interpretáciou všeobecnejšie koncepcie. Je arbitrárne, čo si určíme ako koncepciu a čo ako jej interpretáciu, treba si však vždy ujasniť, na ktorej úrovni sa pohybujeme a ktorú entitu berieme ako interpretovanú a ktorú ako interpretáciu.

takmer rovnaká.¹¹ Interpretácie koncepcií ľudských práv, s ktorými budem v 3. kapitole narábať, sa pokúsím viesť v tomto duchu a ostávať v tradícii výkladových pravidiel nášho kultúrneho okruhu.

1.4 Ľudské práva ako princípy

V právnej teórii sa často uvádza striktné odlíšenie medzi pravidlami a princípmi. Podľa Dworkina (2001; podľa: Wintr, 2006, s. 51) sú pravidlá charakterizované tým, že ak dôjde k ich sporu, uplatní sa práve jedno z nich, lebo nemôže platiť zároveň A aj non-A. Pri kolízii pravidiel sa aplikuje metapravidlo, ktoré rozhodne, ktoré z kolidujúcich pravidiel sa uplatní (Sobek, 2010, s. 358 – 359).

V prípade princíпов však neplatí „všetko alebo nič“. Princípy sa môžu uplatňovať do istej miery. Podobne ako Dworkin, Alexy vníma princípy ako „príkazy k optimalizácii“. Princípy nepredpokladajú, že to, čo vyžadujú, je v plnej miere možné; vyžadujú však, aby to bolo splnené v miere čo najväčšej (Alexy, 1995, s. 204, 216; podľa: Wintr, 2006, s. 59). V prípade kolízie dvoch princíпов teda dochádza k pomerovaniu a prevažujúci princíp je uplatnený v miere, ktorá čo najmenej narušuje protichodný princíp; ten však nestráca svoju platnosť (Wintr, 2006, s. 57).

Ak vyjdeme z tohto výkladu, ľudské práva majú nepochybne povahu princíпов. Sú vymedzené tak široko a všeobecne, že na seba nutne narážajú. Povaha ľudských práv ako princíпов ponecháva otvorené dvere širokému spektru interpretácií. Z týchto úvah budem vychádzať v 3. kapitole, kde budem koncepcie ľudských práv interpretovať.

1.5 Zhrnutie

V tejto kapitole som sa venoval pojmu ľudských práv a snažil som sa nájsť také ich vymedzenie, ktoré by bolo vhodné pre účely tejto práce. Skúmaním prameňov bolo zistené, že neexistuje žiadny zjednotený výklad ľudských práv, ale boli skonštruované viaceré koncepcie ich vysvetľujúce, ktoré si môžu často protirečiť. Samotné tieto

---

¹¹ V akomsi apele na túto ľudskú „prirodzenosť“, ktorá je na rozdiel od jazyka zrejme objektívna, vidím výhodu prirodzenoprávnych poňatí ľudských práv. Pre zaujímavé rozpracovanie takéhoto pohľadu pozrite Sousedíkovu knihu Svoboda a lidská práva (2010).

konceptie ešte podliehajú interpretáciám a až na základe týchto interpretácií sa určuje vzťah nejakého javu či konania k danej koncepcii ľudských práv.

Priblížil som niektoré konceptie ľudských práv, najmä všeobecnú koncepciu ľudských práv a slovenskú koncepciu ľudských práv. Všeobecná koncepcia ľudských práv predstavuje určitý súbor základných princípov odvodených z v súčasnosti prevažujúcich koncepcií ľudských práv. Slovenská koncepcia ľudských práv je v podstate určitou aplikáciou tejto všeobecnejšej koncepcie na súčasné spoločensko-politické pomery v rámci slovenského geografického priestoru.

V 3. kapitole sa budem venovať najmä vzťahu eugeniky k slovenskej koncepcii ľudských práv a všeobecnej koncepcii ľudských práv. Skúmanie vzťahu eugeniky k slovenskej koncepcii ľudských práv má význam skôr z hľadiska *de lege lata* a krátkodobejšieho hľadiska *de lege ferenda*, skúmanie vzťahu eugeniky k všeobecnej koncepcii ľudských práv má význam skôr z dlhodobejšieho hľadiska *de lege ferenda*.

Poukázal som tiež na to, že prostredníctvom jazyka nemožno nájsť objektívne pravidlá interpretácie a v konečnom dôsledku sa možno odvolávať iba na akúsi „právnu intuíciu“. S týmto na vedomí som načrtol základný interpretačný rámec, spočívajúci v ponímaní ľudských práv ako princípov, ktoré môžu kolidovať. Ich vzájomným pomerovaním sa v akte interpretácie určuje, ktoré v konkrétnom prípade prevažuje. S týmto budem narábať ďalej v 3. kapitole.

2 Eugenika

V tejto kapitole uvediem základný prehľad rozličných poňatí eugeniky a definíciu eugeniky, z ktorej budem ďalej v tejto práci vychádzať; následne priblížim základné východiská a hodnoty eugeniky a popíšem jej možnosti, druhy a metódy, akými ju možno realizovať.

2.1 Pojem eugeniky

Grécko slovo „eugenes“, z ktorého je odvodený názov eugeniky, znamená „dobrého pôvodu“, „dedične vybavený ušľachtilými vlastnosťami“ (Galton, 1883, s. 17). Slovo „eugenika“ prvýkrát v novodobom význame použil Francis Galton v roku 1883 (Lynn, 1996, s. 4).¹² Eugenika je podľa neho „veda zaoberajúca sa všetkými vplyvmi, ktoré zlepšujú vrodene kvality rasy“ (Galton, 1909, s. 35).¹³ Pod „rasou“ sa pritom nerozumie žiadna špecifická rasa (ako biologický poddruh v dnešom ponímaní), ale skôr ľudský druh vo všeobecnosti.¹⁴ Od čias Galtona slovo „eugenika“ bolo a je používané

---

¹² Hoci predtým sa slovo „eugenika“ v tomto význame nepoužívalo, myšlienky eugeniky neboli zďaleka nové. Lajkep (2001, s. 6) poukazuje na to, že Galton mohol „navázat na dlhodobou tradíciu úvah o regulácii ľudskej reprodukcie, ktoré si kladly za cieľ pozvednúť ľudstvo k väčšej životnej kvalite a šťastiu.“

Bakalář (2003, s. 249) píše: „Mnohým ľuďom v minulosti bolo zřejmé, že děti jsou podobné svým rodičům, a proto je pro společnost důležité, aby lidé s pozitivními vlastnostmi měli více dětí než lidé s vlastnostmi negativními.“ Historický prehľad vývoja eugeniky od počiatkov civilizácie po druhú svetovú vojnu podáva napr. Zimen (2011, s. 13 – 42).

¹³ Eugenika sa nemusí vzťahovať na ľudí. Selektívne šľachtenie, uplatňované tisícročia človekom pri šľachtení rôznych druhov zvierat a rastlín je tiež formou eugeniky. Už Galton (1883, s. 17) poukázal na to, že príbuzné slová eugenes a eugeneia „sú použiteľné rovnako na človeka, zvieratá a rastliny“. V podstate eugeniku možno uplatniť všade tam, kde je dedičnosť a rozmnožovanie, kde sú replikátory.

¹⁴ Lynn (2001, s. 4) uvádza, že „v devätnástom storočí slovo rasa označovalo to, čo by v dvadsiatom storočí bolo nazvané ‚populácia‘ alebo ‚subpopulácia‘. Galton nenavrhol, aby jedna rasa – v tom slova zmysle, v akom bolo toto slovo používané v 20. storočí – bola podporovaná tak, aby prevládla nad ostatnými“. Galton tiež používa slovné spojenie „ľudská rasa“ (Galton, 1883, s. 55, 127, 211, 220), ktorým zrejme referuje na celý ľudský druh.

V kontexte spomínanej definície eugeniky teda slovo „rasa“ skôr bolo myslené ako konkrétna skupina obyvateľstva, na ktorú je eugenika aplikovaná; bez navrhnutia toho, aby bola zdokonaľovaná práve

v rôznych významoch; nižšie uvádzam prehľad niektorých definícií a charakteristík eugeniky.

Podľa *Encyclopædie Britannica* (1997, zv. 4, s. 593) je eugenika „skúmanie skvalitnenia ľudí genetickými spôsobmi“. Internetový slovník genetických pojmov *Genetics Home Reference* obsahuje nasledujúcu definíciu eugeniky: „Aplikovaná veda biosociálneho hnutia, ktorá presadzuje využívanie postupov smerovaných na zlepšenie genetického zloženia populácie. Väčšinou sa vzťahuje na ľudské populácie.“¹⁵ Slovník cudzích slov z čias socializmu má k eugenike až prekvapivo pozitívny postoj, je podľa neho „uvedomelá snaha zabrániť negatívnym vplyvom patologickej dedičnosti na ľudskú populáciu a naopak zlepšiť biologické kvality tejto populácie premyslenými zásahmi a metódami“ (Ivanová-Šalingová – Maníková, 1983, s. 264).

Holub (2005, s. 1114) uvádza: „Eugenikou se v nejobecnějším smyslu rozumí ‚vylepšování rodu‘, terminologií současnosti jí chápeme užitečné zušlechťování (lidského) genofondu.“ Bakalář (2003, s. 247) uvádza, že „[e]ugenika se zabývá studiem mechanismů lidské dedičnosti a hledá cesty, jak zlepšit populační genofond pomocí tzv. řízené evoluce“. Podľa Lajkepa (2001, s. 8) eugenika „v současné odborné terminologii znamená spíše ‚racionální vylepšování lidského genomu““. Hartl a Hartlová (2009, s. 146) uvádzajú, že v súčasnej dobe eugenika je „snaha klást dôraz na pozitívni postupy s vědeckými zásahy do vnějšího prostředí a omezením vlivu geneticky nevhodných dispozic“.

Ako je aj z uvedených vymedzení zrejmé, eugeniku možno vnímať rôzne: ako ideológiu, sociálnu filozofiu, súbor konkrétnych opatrení, štátnu politiku či vedu. Z veľkého množstva možností teraz sformulujem také vymedzenie, aké je účelné vzhľadom na cieľ tejto práce. Vzhľadom na to, že sa venujem vzťahu eugeniky a ľudských práv, budem eugeniku vnímať zúžene iba na ľudský druh, keďže na iné živočíšne druhy neboli zatiaľ rozšírené práva, ktoré sú ako základné priznávané ľuďom.

---

jedna rasa. Akákoľvek skupina obyvateľstva, ktorá by na seba uplatnila eugeniku, by bola geneticky skvalitňovaná – to je asi to, čo chcel Galton povedať.

¹⁵ Dostupné na: <<http://ghr.nlm.nih.gov/glossary=eugenics>> (odkaz k 6. januáru 2011)

Pre účely tejto práce budem teda ako eugenické vnímať tie opatrenia, ktoré majú za cieľ skvalitniť genetické zloženie populácie (priama eugenika)¹⁶ alebo takýto cieľ nemajú, ale relatívne priamo k nemu smerujú (nepriama eugenika)¹⁷; pod „obyvateľstvom“ pritom rozumiem iba ľudských jedincov. Eugenika je potom súborom takýchto opatrení. Takáto definícia je síce vágna a relatívne široká, budem ju však

---

¹⁶ Úmyselne uvádzam „cieľ“ miesto „následok“, hoci obe formulácie by boli problematické. Formulácia s „cieľom“ je problematická z dôvodu, že sa musí (v prípade verejnej eugeniky) nejakým spôsobom vyvodzovať subjektívny postoj orgánov verejnej moci, ktoré sú neosobné (a teda im chýba skutočný „úmysel“), k rôznym opatreniam. Formulácia s „následkom“ by zase bola problematická z dôvodu, že zrejme takmer každé opatrenie má istý dopad na zmenu reprodukčného správania istých skupín obyvateľstva (tento názor uvádza aj Wikler (1999, s. 187 – 188)).

Napríklad, predpokladajme, že by došlo k vyhradeniu niekoľkonásobne vyššieho obnosu finančných prostriedkov určených na vedu a výskum; toto by sa odrazilo v zvýšení príjmov vedcov a umožnilo by im zrejme mať deti skôr a viac detí: týmto by sa zmenilo genetické zloženie populácie oproti stavu, keby takéto opatrenie nebolo učené. Sotva však takéto opatrenie možno nazvať eugenickým, ak bolo motivované cieľom pozdvihnúť vedu – tým však nechcem povedať, že by nemohlo mať eugenické dôsledky. Na druhej strane, ak by sa, napríklad, prijal „Národný plán na pozdvihnutie inteligencie“ a jedno z jeho opatrení by bolo zvýšenie sociálnej podpory pre rodiny vedcov s cieľom zvýšiť ich fertilitu, v tomto kontexte by toto opatrenie eugenickým bolo.

¹⁷ Slovné spojenie „relatívne priame smerovanie k“ je značne problematické, ale dodal som ho do definície, aby som čiastočne sanoval nedostatok „cieľa“ ako pojmového znaku eugeniky (pozrite pozn. 16).

Predstavme si, napríklad, situáciu, kedy je v určitom štáte zakázané prerušenie tehotenstva vo všetkých prípadoch. Vláda tohto štátu však zavedie možnosť umelého prerušenia tehotenstva pre geneticky poškodené plody, nakoľko takíto jedinci sú často ekonomickou príťažou pre štát.

Toto opatrenie teda bude motivované čisto ekonomicky a nebude následkom snahy skvalitniť genetické zloženie obyvateľstva (genetické skvalitnenie obyvateľstva je len prostriedkom, nie cieľom). Napriek tomu toto opatrenie k zmene genetického zloženia obyvateľstva tak priamo smeruje, že podľa mojej mienky by malo spadať pod eugeniku, hoci nie je vykonávané s cieľom zmeniť genetické zloženie populácie (a potenciálne ani nemusí mať na genetické zloženie populácie dopad, napr. ak sa nebude vôbec využívať).

Lajkep (2001, s. 8) uvádza: „Uznání potracení plodů z důvodu genetické nemoci nebo vrozené vývojové vady – které vychází vstříc individuálním přáním rodičů – se vrací do společnosti zpět jako bumerang v podobě eugenického myšlení.“ Zdá sa mi, že i z tohto dôvodu je vhodné opatrenia, ktoré síce nie sú dôsledkom snahy zmeniť genetické zloženie populácie, ale priamo k nemu smerujú, radíť do eugeniky.

upresňovať bližším popisom eugenických metód (podkapitola 2.5). Dysgenika znamená znižovanie kvality genetického zloženia populácie.

2.2 Ciele eugeniky

Pri definovaní eugeniky som ako pojmový znak spomenul skvalitnenie genetického zloženia populácie, ktoré som bližšie nešpecifikoval. Čo je však skvalitňovanie či zlepšovanie, je subjektívne. Existuje preto z tohto hľadiska veľa rôznych typov eugeniky.

Jeden špecifický typ eugeniky sa historicky vyskytoval oveľa častejšie a takmer všetci súčasní proponenti eugeniky sú zastávajú tento typ eugeniky; primárne nemu sa preto budem venovať. Snaží sa zlepšovať nasledujúce vlastnosti: inteligencia, zdravie a mravný charakter.¹⁸

Ešte pred tým, ako Galton začal hovoriť o eugenike, francúzsky lekár Benedict Morel nadobudol presvedčenie, že následkom pokrokov v medicíne a verejnej zdravotnej starostlivosti hrozí úpadok kvality obyvateľstva po stránke troch dôležitých vlastností: fyzično,¹⁹ intelekt a morálnosť. Morel si myslel, že tieto charakteristiky sa prenášali z rodičov na deti v rámci rodín následkom pôsobenia dedičnosti aj prostredia. Domnieval sa, že existuje segment populácie, ktorý je v týchto vlastnostiach podpriemerný a má vyššiu mieru reprodukcie ako zvyšok obyvateľstva. Toto vnímal ako súčasť problému genetickej deteriorácie (Morel, 1857; podľa: Lynn, 1996, s. 2).

---

¹⁸ Niekedy sa k týmto hodnotám pridáva ešte krása, ako to robí napr. Blacker (1952, s. 289; podľa: Lynn, 2001, s. 49). Wells, Huxley a Wells (1932, s. 456; podľa: Lajkep, 2001, s. 7) zrejme taktiež považovali krásu za vlastnosť hodnú eugenického skvalitňovania, nakoľko oceňovali skutočnosť, že evolúcia uviedla do života „silné, inteligentní a krásné tvory“ a dúfali v to, že „nastane rýchlejší a menej marnotratná metóda evolúcie, metóda založená na predvídaní a rozvážnom pláne miesto na staré pomalé metodě slepého boje a slepého výberu“ (Wells – Huxley – Wells, 1932, s. 456; podľa: Lajkep, 2001, s. 7). Cavalli-Sforza a Bodmer (1971, s. 770; podľa: Lynn, 2001, s. 51) pri hodnotení cieľov eugeniky uvádzajú, že „[v]äčšina ľudí by sa zhodla na žiaducosti istých črt ako inteligencia, sociálna zodpovednosť, umelecký talent, štedrosť a krása“.

¹⁹ Morel (1857; podľa: Lynn, 1996, s. 2) píše o „physique“, čo Lynn (1996, s. 2) interpretuje ako „zdravie“.

Keď Galton kládol základy modernej eugeniky, operoval s prakticky rovnakou triádou hodnôt ako Morel. Lynn (2001, s. 4) uvádza: „Galton navrhol, že cieľom eugeniky by malo byť zlepšenie genetických vlastností populácie ohľadom troch charakteristík: (1) zdravie, (2) inteligencia a (3) to, čo nazýval ‚mrvný charakter‘. Koncept *zdravia* ponímal široko a zahŕňal v ňom nielen neprítomnosť choroby, ale tiež prítomnosť energie, sily a toho, čo niekedy nazýval ‚fyzično‘.“ Pod „mrvným charakterom“ Galton rozumel predovšetkým čestnosť, zásadovosť, sebadisciplínu a pracovitosť (Lynn, 2001, s. 48).

Neskorší eugenici a genetici sa s týmito základnými cieľmi eugeniky, vymedzenými Galtonom, z najväčšej miery stotožnili (Lynn, 2001, s. 47 – 58). Sú prijímané aj prakticky všetkými súčasnými eugenikmi.

2.2.1 Dedičnosť eugenicky hodnotných vlastností

Určitá vlastnosť môže byť relevantným predmetom eugenického záujmu iba vtedy, ak je geneticky podmienená a zároveň, najmä v prípade klasickej eugeniky, v nej existuje genetická variabilita medzi ľuďmi.

Mnohí eugenici, počnúc Galtonom, preto venovali veľké množstvo snahy preukázať dedičnosť zdravia, inteligencie a mravného charakteru a rozpracovali veľké množstvo argumentov v prospech týchto skutočností.²⁰ V tejto práci nie je priestor sa im bližšie venovať a ani to nie je jej cieľom; považujem však za vhodné uviesť aspoň ich základný prehľad a v prípade potreby odkázať na ďalšie pramene.

---

²⁰ Galton vzniesol 4 hlavné argumenty v prospech dedičnosti týchto vlastností. Možno ich zhrnúť zhruba nasledovne (Lynn, 2001, s. 5 – 7): žiadané vlastnosti sa vo všeobecnosti vyskytujú v rámci rodín a sú si v nich podobnejší bližší príbuzní ako vzdialenejší; adoptívne deti sa podobajú viac svojim biologickým ako adoptívnym rodičom; existujú výnimky z pravidla, že žiadané vlastnosti sa vyskytujú v rámci rodín (ak by prostredie zohrávalo takú kľúčovú úlohu, bolo by obtiažne vysvetliť sociálnu mobilitu – pritom vcelku veľa vysoko talentovaných jedincov pochádzalo z pomerne bežných, až chudobných pomerov); dvojčičky vychovávané oddelene sú si viac podobné ako geneticky nepríbuzní jedinci.

2.2.1.1 Zdravie

Genetická podmienenosť zdravia v užšom zmysle slova (t. j. neprítomnosti) choroby nie je spochybňovaná žiadnym serióznym vedcom. Zdravie (minimálne telesné) je vlastnosťou tela a telo je vystavané podľa genetického kódu.

Lynn (2001, s. 60) uvádza, že existuje okolo 7 000 známych genetických chorôb a porúch. Vyskytujú sa približne u 50 z 1 000 živonarodených detí. Patria medzi ne napríklad Tourettov syndróm, Huntingtonova chorea, cystická fibróza, polmesiačikovitá anémia, Tay-Sachsova choroba a hemofília (Lynn, 2001, s. 59 – 65).²¹

2.2.1.2 Inteligencia

V priebehu 20. storočia bolo uskutočnených viacero výskumov s cieľom určiť determinanty inteligencie. Mnohé z týchto výskumov nadviazali na logiku Galtonových argumentov, ale už za použitia moderných vedeckých postupov. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že potvrdili Galtonove predpoklady o genetickej podmienenosti inteligencie. Hartl a Hartlová (2009, s. 233) uvádzajú, že „60. léta prinášejí důkazy o tom, že je inteligence geneticky podložena“.

V súčasnosti nie je skutočnosť, že inteligencia je z istej časti geneticky podmienená, medzi profesionálnymi psychológmi predmetom kontroverzie.²² Spory sa vedú iba o to, aká je relatívna úloha génov a prostredia. Napr. Nákonečný (1999, s. 23) uvádza, že „podíl dědičnosti na míře inteligence činí asi 80 %“, niekoľko štúdií s podobnými závermi uvádza Levin (2005, s. 97). Treba však prísne rozlišovať „dedičnosť“ v tomto zmysle slova (štatistický koncept) a genetickú kauzalitu.²³

---

²¹ Je, samozrejme, subjektívne, čo je to „choroba“ alebo „porucha“. Vymedzenie týchto stavov sa obvykle nezaobíde bez tak subjektívneho znaku, akým je, či to osoba, ktorá je v danom stave, subjektívne vníma ako ťažkosť alebo znepríjemnenie života (na túto tému pozrite tiež Jurášek, 2010).

²² V spoločnom stanovisku stanovisku 52 expertov na kognitívnu psychológiu a inteligenciu *Mainstreamová veda o inteligencii*, ktoré vyšlo v *Wall Street Journal* v roku 1994 sa okrem iného uvádza: „Jedinci sa líšia v inteligencii z dôvodov vplyvov prostredia aj genetických predpokladov. Odhady dedičnosti sa pohybujú od 0,4 po 0,8 (na škále od 0 po 1), väčšinou teda naznačujú, že genetika hrá väčšiu rolu ako prostredie vo vytváraní rozdielov v IQ medzi jednotlivcami.“ (Gottfredsonová, 1997, s. 14)

²³ Na niektoré úskalia tejto problematiky upozorňuje Lewontin (1970; in: Montagu, 1999, s. 239 – 234).

Genetický komponent v inteligencii však konštatujú aj silní odporcovia eugeniky alebo tí, ktorí sa klonia k environmentalistickým interpretáciám.²⁴

Treba si však uvedomiť, že inteligencia je veľmi široká a komplexná črta. Na jej kvantifikáciu (ktorá je potrebná na určenie miery genetickej dedičnosti) slúžia psychometrické testy, voči ktorým boli vznesené početné námietky. Súvis výsledkov inteligenčných testov s výsledkami v živote jedinca bol predmetom viacerých štúdií. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že čokoľvek inteligenčné testy merajú, koreluje to so vzdelaním, akademickým úspechom, socioekonomickým statusom, veľkosťou a fungovaním mozgu, dokonca laickými predstavami o inteligencii – teda práve s tými skutočnosťami, o ktorých by bolo možné očakávať, že korelujú s inteligenciou (Levin, 2005, s. 54 – 59).

2.2.1.3 Mravný charakter

Spomedzi trojice rozoberaných vlastností je práve dedičnosť mravného charakteru najspornejšia. Z už uvedenej charakteristiky mravného charakteru vyplýva, že táto črta sa vôbec meria ťažko, tejto téme sa však venovalo viacero psychologických výskumov. Na niektoré štúdie poukazujúce na dedičnosť vlastností konštituujúcich charakter odkazuje Lynn (2001, s. 7).²⁵

Ako hrubý ukazovateľ nenulovej dedičnosti mravného charakteru môže slúžiť aj skutočnosť, že ľudia s vyššou inteligenciou vo všeobecnosti páchajú menej kriminality, najmä násilnej (Herrnstein a Murray, 1996, s. 235 – 251). Vyššia miera kriminality poukazuje na horší mravný charakter a menšiu citlivosť pre potreby druhých. Nakoľko

---

²⁴ Napr. Gould (1974; in: Montagu, 1999, s. 188): „Netvrdím, že inteligencia, akokoľvek definovaná, nemá žiadny genetický základ – považujem za triviálne pravdivé, nezaujímavé a nepodstatné, že ho má.“ Bronfenbrenner (1972; in: Montagu, 1999, s. 178): „Nemôže byť pochyb o tom, že genetické faktory hrajú významnú úlohu v určovaní individuálnych rozdielov v mentálnej spôsobilosti.“

²⁵ U nás sa napríklad skúmaním genetických aspektov alkoholizmu zaoberali Dragašek a Drimalová (2005, s. 147), ktorí konštatujú: „Významne geneticky podmienenou poruchou, ktorú možno monitorovať na základe zmien v EEG je alkoholizmus.“

inteligencia má genetickú bázu, budú ju zrejme mať aj kriminálne sklony, ktoré sú prejavom horšieho mravného charakteru.²⁶

2.3 Základné východiská eugeniky

Jedným z popredných súčasných zástancov eugeniky je britský psychológ Richard Lynn. V predhovore knihy *Eugenika : prehodnotenie* Lynn uvádza niekoľko postulátov, z ktorých vychádza ním zastávaná koncepcia eugeniky a z nich plynúce stanovisko nazýva „všeobecná teória eugeniky“. Tieto postuláty tak zhutnene a výstižne vyjadrujú podstatu toho typu eugeniky, ktorej kompatibilitu s ľudskými právami budem primárne skúmať, ale i eugeniky ako takej, že je vhodné aspoň niektoré z nich uviesť v úplnosti (Lynn, 2001, s. vii – ix):

„1. Niektoré ľudské vlastnosti sú hodnotné. Najdôležitejšie z nich sú zdravie, inteligencia a to, čo je eugenikmi označované ako ‚mravný charakter‘, ktorý spočíva v dobre vyvinutom zmysle pre morálku, sebadisciplínu, silnej pracovnej motivácii a sociálnej spolubytnosti.

2. Tieto ľudské vlastnosti sú hodnotné, pretože predstavujú základ pre intelektuálne a kultúrne výdobytky, kvalitu života a ekonomickú, vedeckú a vojenskú silu štátu.

3. Zdravie, inteligencia a mravný charakter sú do značnej miery geneticky podmienené. Preto by bolo možné skvalitniť ich genetický podklad. Toto by predstavovalo vylepšenie toho, čo môže byť nazvané ‚ľudský genetický kapitál‘ obyvateľstva. Toto je cieľom eugeniky. Eugenici uznávajú, že tieto vlastnosti sú taktiež podmienené prostredím a podporujú postupy využívajúce prostredie na ich zlepšenie. Environmentálne opatrenia na zlepšenie týchto vlastností sú však všeobecne podporované a nie sú časťou eugeniky.

---

²⁶ Možno namietnuť, že kriminalita je spôsobená z veľkej časti aj faktormi prostredia. To je do istej miery pravda, avšak inteligencia ovplyvňuje tiež prostredie a ľudia s vyššou inteligenciou majú menšiu tendenciu dostať sa do prostredia, ktoré podporuje násilnú kriminalitu alebo vytvárať ho. Potrebné je preukázať len nenulovú genetickú podmienenosť predpokladov na mravný charakter (a zároveň rozdiel v genetických predpokladoch na kriminálne správanie), nie vyššiu dôležitosť génov v jeho formovaní oproti prostrediu.

(...)

5. Bolo by rozumné zlepšiť genetickú kvalitu obyvateľstva ohľadom zdravia, inteligencie a mravného charakteru. (...)

7. Eugenika slúži potrebám jednotlivcov aj národných štátov. Jednotlivcom pomáha, pretože ľudia chcú mať deti, ktoré sú zdravé, inteligentné a oplývajú dobrým mravným charakterom. Štátu pomáha, pretože štát, ktorý má obyvateľstvo s dobrým zdravím, vysokou inteligenciou a dobrým mravným charakterom, je silnejší a má vyššiu pravdepodobnosť uspieť v súperení s inými národnými štátmi.“

2.4 Členenie eugeniky

Z vyššie uvedeného vymedzenia, ktoré je pomerne široké, vyplýva, že eugenické opatrenia (akejkol'vek eugeniky) možno vykonávať veľkým počtom spôsobov, pričom niektoré z nich sa vo svojom vzťahu k ľudským právam môžu značne líšiť.

Eugenické opatrenia a eugeniky možno členiť podľa viacerých kritérií. Toto členenie je pre naše účely dôležité, pretože metódy klasifikované v členení podobne majú spravidla veľmi podobný vzťah k ľudským právam.

Nižšie uvedené členenie nie je v nijakom prípade úplné a viaceré kategórie sa môžu rôzne prekrývať.

2.4.1 Klasická a nová eugenika

Možno rozlišovať dva základné typy eugeniky podľa toho, akým spôsobom usmerňujú reprodukciu alebo do nej zasahujú. Klasická eugenika sa opiera o metódy tisícročia využívané sľachtiteľmi zvierat a rastlín. Snaží sa rôznymi opatreniami doceliť, aby jedinci so žiadanými génmi mali viac detí a jedinci s génmi nežiadanými mali detí menej. Nezasahuje však priamo do reprodukčného procesu, necháva ho prebiehať prirodzene.

Naproti tomu, nová eugenika používa na zmenu genetického zloženia populácie biotechnológie, ktorých rozsiahly vzostup nastal v druhej polovici 20. storočia. Zasahuje teda do reprodukčného procesu priamo, napr. umelým oplodnením, klonovaním či genetickým inžinierstvom.

Okrem tohto existujú aj eugenické metódy nie priamo súvisiace s reprodukciou, napr. kontrola migrácie.

2.4.2 Pozitívna a negatívna eugenika

Podľa toho, či eugenické opatrenia smerujú k zníženiu alebo zvýšeniu výskytu určitých génov v populácii možno rozlišovať pozitívnu eugeniku (smerujúcu k zvýšeniu výskytu žiaducich génov v populácii) a negatívnu eugeniku (smerujúcu k zníženiu výskytu nežiaducich génov v populácii).

Výrazy „pozitívna“ a „negatívna“ sa tu týkajú iba smeru pôsobenia na frekvenciu predmetných génov v populácii, nie povahy prístupu k ich konkrétnym nositeľom. Napr. aj negatívna eugenika môže byť plne dobrovoľná, nevynucovaná a ponúkaná len ako pozitívna možnosť pre určitú osobu, napr. dobrovoľná sterilizácia za finančnú odmenu (pričom v prípade, že sa osoba dobrovoľne nesterilizuje, nie je nijako postihovaná).²⁷

2.4.3 Súkromná a verejná eugenika

Podľa toho, aký typ subjektu eugeniku realizuje, možno rozlišovať súkromnú eugeniku (uskutočňovanú súkromným subjektom, napr. fyzickou osobou) a verejnú eugeniku (uskutočňovanú subjektom oplývajúcim verejnou mocou, napr. ministerstvom, štátnou agentúrou alebo orgánom územnej samosprávy).

Tieto formy sa môžu tiež prelínať, ak napr. štát ponúka určité opatrenia a jednotlivec sa môže rozhodnúť ich využiť alebo nie (napr. dobrovoľná sterilizácia bezdetného človeka s podpriemernou inteligenciou za odplatu): tu je potrebná súkromná i verejná iniciatíva (hoci samotný jednotlivec môže byť motivovaný nie eugenickým, ale trebárs finančným záujmom).

---

²⁷ Wells, Huxley a Wells (1932b, s. 1074; podľa: Lajkep, 2001, s. 7), hoci boli zástancami negatívnej eugeniky, poukázali na preferenciu metód dobrovoľnej eugeniky pri jej realizácii: „Tito ‚nevychovateľní‘ predstavujú rezervy škodlivé dedičné plazmy, zodpovedné za veľké množstvá zločinů, nemocí, vad, pauperismu. Ale problém jejich vyloučení je velmi obtížný a nesmí tu vzniknout podezření z ukvapenosti anebo surovosti při jeho řešení. Mnohé z těchto nižších typů možno podplatiti nebo jinak přemluvití, aby se dali dobrovolně sterilizovati.“

2.4.4 Povinná a dobrovoľná eugenika

Podľa toho, či existuje právna povinnosť podrobiť sa eugenickým opatreniam možno rozlišovať povinnú eugeniku (ak takáto povinnosť existuje) a dobrovoľnú eugeniku (ak takáto povinnosť neexistuje). Toto členenie pomerne úzko súvisí s členením na súkromnú a verejnú eugeniku v tom zmysle, že súkromná eugenika nikdy nemôže byť povinná. I verejná eugenika však môže byť nepovinná.

Dobrovoľná eugenika nie je len moderným trendom. Americký eugenik a nositeľ Nobelovej ceny za objavy v genetike Hermann Joseph Muller už v roku 1936 „odmítl všetky formy štátného donucovania a princíp dobrovolnosti umiestil medzi základné kritéria eugeniky“ (Lajkep, 2001, s. 7).

The World Book Encyclopedia (1996, zv. 6, s. 377) uvádza, že hoci eugenika sa môže vykonávať aj radikálnymi autoritárskymi metódami, „väčšina eugenických postupov spočíva vo vzdelávacích programoch a dobrovoľných rozhodnutiach“.²⁸

2.4.5 Nacionalistická a univerzalistická eugenika

Lynn (2001, s. 55 – 57) rozlišuje rôzne eugeniky podľa toho, aká je ich cieľová skupina v rámci ľudského druhu. Nacionalistická eugenika má za cieľ zvýšiť genetickú kvalitu národa alebo rasy, resp. v rámci určitého štátu (napr. Platón, Blacker, Hitler, Lee Kuan Yee). Naproti nacionalistickej eugenike, univerzalistická eugenika si kladie za cieľ zvýšiť genetickú kvalitu celého ľudstva.

Problémom univerzalistickej eugeniky môže byť rozsiahla kultúrna diverzita ľudstva; preto univerzalistická eugenika nie je ani tak eugenikou jednou, ako súhrnom rôznych eugeník, pričom každá je usporiadaná tej-ktorej skupine ju uplatňujúcej.

Typickým predstaviteľom univerzalistickej eugeniky bol britský psychológ Raymond Cattell (1972; podľa: Lynn, 2001, s. 55), ktorý presadzoval svetový systém „kooperatívnej kompetície“. V tomto systéme by každý štát aplikoval svoj vlastný eugenický program a procesom skupinového výberu by sa postupne vyprofiloval najlepší

---

²⁸ Staršie vydanie tejto encyklopédie (*The World Book Encyclopedia*, 1930, zv. 6, s. 2315) poukazuje na opatrenia pozitívnej eugeniky skôr ako na „ideál života“ a nádej na „dosiahnutie pozitívnych výsledkov“ vidí „v rozšírení zmyslu pre povinnosť šíriť svoje dedičstvo a hrdosti byť rodičmi zdravých, krásnych a inteligentných detí medzi lepšími príslušníkmi rasy“.

z nich. Výsledkom tohto súperenia by bolo konečné prijatie najúspešnejšieho eugenického programu celým ľudstvom.

Niektorí eugenici môžu presadzovať eugeniku aj pre iné cieľové skupiny ako len určitý národ či rasu, obyvateľstvo určitého štátu alebo celé ľudstvo; takéto prípady by nespádali ani pod nacionalistickú, ani pod univerzalistickú eugeniku, sú však pomerne zriedkavé.

2.4.6 Humanistická a iná eugenika

Eugenika má mnohé dôsledky; možno rozlišovať rozličné druhy eugeniky podľa toho, ktoré z nich primárne sleduje. Humanistická eugenika je taká, ktorá je motivovaná predovšetkým snahou pomáhať ľuďom a ľudstvu, zmierniť ľudské utrpenie či zvýšiť šťastie a spokojnosť.

Hoci eugenici bývajú často ponímaní ako krutí a bezcitní, sám Galton zdôrazňoval humanitárny aspekt eugeniky: „Človek je obdarený ľútosťou a inými láskavými pocitmi; tiež má schopnosť zabrániť mnohým druhom utrpenia. Myslím, že do tejto pôsobnosti spadá aj nahradenie prirodzeného výberu procesmi, ktoré sú viac milosrdné a nie menej efektívne. Presne toto je úlohou eugeniky.“ (Galton, 1908, s. 323). Inde v tejto súvislosti napísal: „To, čo robí príroda naslepo, pomaly a bezcitne, môže človek urobiť prezieravo, rýchlo a s citom.“ (Nedoroščík, 2008a)

Eugeniku ako humanitárny prostriedok vníma aj Duke (2008, s. 666):

„Pozitívna aj negatívna eugenika nie sú len kľúčom k zlepšovaniu zdravia, intelektuálnej kapacity a žiaducich charakteristík ľudstva; sú skutočne cestou na zmenšenie ľudskej bolesti a utrpenia. (...) Dosiahnuť, že menej detí bude musieť trpieť postihnutiami je skutočne humanitárnym podnikom. A čím menej detí sa s nimi narodí, tým viac prostriedkov ostane k dispozícii pre tých, ktorí sú ich nositeľmi.“

Podľa Lynna (2001, s. 54) medzi zástancov eugeniky presadzujúcej ľudské šťastie ako jeden z hlavných cieľov patria tiež Blacker, Cavalli-Sforza, Bodmer a McKie. Sám Lynn (2001, s. 55) však vidí humanitárny aspekt eugeniky len ako subsidiárny: „Podpora ľudského šťastia by mala byť vnímaná ako doplnkový cieľ eugeniky, alebo v určitých prípadoch ako želaný vedľajší účinok eugenických programov. Hlavnou oblasťou, kde

toto nastáva, je prípad genetických chorôb a porúch, ktoré sú nežiaduce, lebo oslabujú národný štát z dôvodu potreby dodatočných výdavkov a taktiež spôsobujú nešťastie príslušným jedincom a ich rodinám.“

Na druhej strane možno poukázať na to, že „posilnenie“ štátu (v takom zmysle, v akom o ňom hovorí Lynn) by spravidla tiež viedlo k zvýšeniu blahobytu obyvateľstva, a teda konečným dôsledkom aj jeho eugeniky by bolo zvýšenie ľudského šťastia.

Z hľadiska tohto kritéria možno rozlišovať ešte vedeckú eugeniku (sledujúcu predovšetkým rozvoj vedeckého poznania), politickú eugeniku (sledujúcu predovšetkým partikulárne záujmy určitej špecifickej skupiny) a rôzne ďalšie druhy eugeniky.

2.5 Metódy eugeniky

Z vyššie uvedeného vymedzenia eugeniky vyplýva, že zastrešuje širokú škálu postupov a možno ju vykonávať rozličnými spôsobmi. Nižšie uvádzam niektoré z nich, ktoré boli najčastejšie používané alebo spomínané. Väčšinu z týchto metód možno uplatniť dobrovoľne aj donucujúco, obvykle však uvádzam iba ten častejší variant. Rozčlenenie metód nie je v nijakom prípade úplné a viaceré kategórie sa môžu rôzne prekrývať.

2.5.1 Výber partnera

Základnú voľbu, ktorú robia všetci ľudia pred tým, než sa reprodujú, je, že si zvolia partnera, pričom táto voľba môže byť eugenická, ak jedným z nárokov na partnera sú určité genetické predpoklady. Takéto nároky často nie sú vedome posudzované a ľudia si partnerov volia skôr na základe svojho subjektívneho cítenia a intuície. I tieto však môžu byť dôsledkom genetických predpokladov. Podľa Tregenzu a Wedella (2000, s. 1013) uvádzajú: „Nedávne experimenty (...) naznačujú, že výber partnera na základe genetickej kompatibility môže byť všeobecne rozšírený.“²⁹

---

²⁹ K tejto problematike pozrite tiež Doktorová – Hašto (2006). „Pri analyzovaní podobností u ľudských párov možno sledovať, že jedinci tvoriaci pár sa najviac zhodujú v náboženstve, etnickej príslušnosti, rase, sociálnom a ekonomickom statuse, veku a politických názoroch. Druhý najvyšší korelačný koeficient sa týka osobnosti a inteligencie.“ Diamond (2004; podľa: Doktorová – Hašto, 2006, s. 130)

V priebehu dejín sa vyskytli tiež názory, že výber partnera by sa mal uskutočňovať na základe posúdenia osôb na to spôsobilých a nie (alebo nie len) budúcich partnerov. Medzi zástancov podobných teórií patrili napríklad Platón alebo Campanella (Lajkep, 2001, s. 6).

Aj úplne dobrovoľný výber partnera však môže zahŕňať eugenické aspekty, a to vedome aj nevedome. Objektívne informovanie a vzdelávanie v oblasti eugeniky a reprodukcie môže zvýšiť mieru genetických nárokov pri výbere partnera. Výber partnera je zároveň výkonom takých základných subjektívnych práv osoby, že zakázať vykonávanie súkromnej eugeniky takouto formou je nerealizovateľné, aj keby bolo právne obhájiteľné.

2.5.2 Edukácia

Miernou metódou presadzovania eugeniky môže byť šírenie informácií o eugenike. Môže mať rôzne podoby, od objektívnej kampane po propagandu.³⁰ Informovanie o genetických aspektoch reprodukcie by sa mohlo uplatniť napr. pri v školách v rámci rodinného vzdelávania (hoci efektivita takýchto postupov všeobecne je otázna) či v rámci zásady informovaného súhlasu v zdravotníctve, čo sa aj čiastočne uskutočňuje.

2.5.3 Finančné opatrenia sociálnej politiky

Nakoľko výchova detí je nákladnou záležitosťou, otázky finančného a materiálneho zabezpečenia veľmi výrazne ovplyvňujú možnosť realizácie túžby ľudí mať deti. Štát môže prerozdelenie zdrojov v rámci spoločnosti nastaviť rozličnými spôsobmi. V rámci sociálnej politiky preto teoreticky disponuje nástrojmi, ktorými môže vplývať na reprodukčné správanie ľudí.

Tieto opatrenia môžu mať povahu ako pozitívnej eugeniky (väčšina podpora jedincov so žiaducimi génmi), tak aj negatívnej eugeniky (menšia podpora pre jedincov s nežiaducimi génmi). Niektorí autori sú však ohľadom možností a efektívnosti takýchto opatrení skeptickí (napr. David, 2001).

---

³⁰ Napr. v nacistickom Nemecku minister propagandy Joseph Goebbels vyhlásil, že všetky stránky nemeckého života majú byť informované v zmysle „eugenického spôsobu myslenia“ (Fallwell, 2010).

2.5.4 Antikonцепcia

Antikonцепciu ako jeden zo spôsobov reprodukčnej kontroly možno využiť na eugenické účely. Napr. Bakalář (2003, s. 289) ako jedno z možných opatrení negatívnej eugeniky uvádza „používání dlouhodobé účinkující antikoncepce (...) která by byla pro určité skupiny obyvatelstva (...) bezplatně nebo za symbolickou cenu“. Eugenické následky by tiež mohol mať zákaz používania antikoncepcie pre určité skupiny obyvateľstva.

V súčasných spoločenských pomeroch má však samotná antikoncepcia skôr dysgenické ako eugenické účinky. Antikonцепciu dôsledne využívajú viac vzdelaní ľudia a príslušníci vyšších spoločenských vrstiev, čo znižuje ich fertilitu, hoci v súčasnosti je už cenovo dostupná každému a informácie o nej sú všeobecne známe (Lynn, 1996, s. 44 – 45). Bakalář (2003, s. 263) považuje antikoncepciu za jeden zo zdrojov dysgenickej fertility: „Dá se říci, že ve chvíli, kdy se objevila antikoncepce, byla dysgenická fertilita nevyhnutelná.“

2.5.5 Metódy reprogenetiky

Pokrok biotechnológií v 2. polovici 20. storočia viedol k rozvinutiu a uplatňovaniu viacerých metód selektívnej reprodukcie, ktoré možno použiť eugenicky. Hoci niektorí autori navrhujú aj povinné uplatňovanie niektorých z týchto praktík,³¹ v súčasnosti sú takmer vždy založené na princípe dobrovoľnosti. Preto sa často neoznačujú priamo za eugenické, ako uvádza Agar (2004, s. 5): „Tí, ktorých vízia ľudského zlepšenia zdôrazňuje individuálnu voľbu sa zvyknú vyhýbať slovu ‚eugenika‘. Chcú slovník, ktorý ich jasne odlišuje od nacistov.“ Zrejme i toto je dôvod, prečo sa

---

³¹ Napr. Appel (2009) obhajuje aj povinné genetické testovanie plodu v niektorých prípadoch (napr. výrazne zvýšená genetická propenzita na rakovinu). S tým spojené zásahy do reprodukčnej slobody odôvodňuje nasledovne: „Západné spoločnosti však dlho uznávajú, že sloboda rodičov nemôže podkopávať zdravotné záujmy dieťaťa. Svedkovia Jehovovi nemôžu svojim deťom odoprieť transfúziu krvi; scientisti nemôžu nahradiť život zachraňujúce antibiotiká modlitbou. Ako napísal Wiley Rutledge, sudca najvyššieho súdu Spojených štátov amerických v prelomovom prípade Prince v. Massachusetts, ‚Rodičia môžu zo seba spraviť martýrov, ak chcú, ale z toho nevyplýva, že môžu, za rovnakých podmienok, spraviť martýrov zo svojich detí.‘“

Silver (1997) priklonil k slovu „reprogenetika“, ktorý v tejto súvislosti používam aj ja, hoci reprogenetiku vnímam v širšom zmysle slova ako súčasť eugeniky.³²

Genetické poradenstvo spočíva v informovaní potenciálnych rodičov odborníkom z oblasti genetiky o možných genetických rizikách pre ich dieťa. Zväčša zahŕňa štúdium osobnej a rodinnej anamnézy potenciálnych rodičov a na základe toho určenie pravdepodobnosti, že dieťa bude mať určitú genetickú črtu. Genetické poradenstvo spočíva aj v popise a informovaní o samotnej povahe tejto črty. Následkom genetického poradenstva sa rodičia môžu napr. rozhodnúť dieťa nemať alebo využiť niektorú z ďalších reprogenetických metód, aby sa znížilo riziko, že ich dieťa bude geneticky zaťažené črtou vnímanou ako nepriaznivou.

Prenatálna diagnostika je ďalšou reprogenetickou metódou podobnou genetickému poradenstvu. Spočíva vo vyšetreniach embrya, resp. plodu v maternici a detekujú sa ňou genetické poškodenia a ochorenia, ale aj negenetické vývinové abnormality. Na základe objavenia takýchto porúch sa môžu rodičia rozhodnúť pre umelé prerušenie tehotenstva, čím prenatálna diagnostika pôsobí eugenicky.

Umelé oplodnenie darcom spočíva vo vytvorení embrya *in vitro* a následnou implantáciou do tela matky. Takáto metóda môže byť eugenická, ak použité spermie sú selektované pre niektoré z eugenicky cenných vlastností. Bakalář (2003, s. 252) uvádza, že v 80. rokoch 20. storočia bola v Spojených štátoch amerických založená spermobanka, ktorá akceptovala príspevky od niektorých nositeľov Nobelových cien a iných intelektuálne zdatných osôb. Do roku 1997 využilo túto príležitosť vyše 200 žien, ktorých manželia boli neplodní a ich deti sú podľa očakávania nadpriemerne inteligentné (Bakalář, 2003, s. 52). Najznámejším donorom do tejto banky bol William Shockley.

Embryonálna selekcia, tiež nazývaná predimplantačná genetická diagnostika, využíva umelé oplodnenie darcom. Spočíva ale vo vytvorení viacerých embryí, pričom na implantáciu do tela matky sa vyberie to z nich, ktoré má žiadané charakteristiky (niekedy sa táto metóda používa aj na oocyty pred oplodnením; v tom prípade je označenie „embryonálna selekcia“ nepresné). Jej výhodou je, že umožňuje vyhnúť sa

---

³² Shakespeare (1998, s. 699; podľa: Miceli – Steele, 2007, s. 86) rozlišuje medzi silnou a slabou eugenikou a metódy súčasného genetického testovania považuje za slabo eugenické, pretože „[podporujú] technológie reprodukčného výberu cez nedonucujúce individuálne voľby“.

selektívnemu umelému prerušeniu tehotenstva tak, že na implantáciu do tela matky sa vyberie už geneticky zdravé embryo. Táto metóda je finančne značne náročná.

Odhliadnuc od náboženských výhrad (všeobecných argumentov proti umelému prerušeniu tehotenstva a zasahovaniu do reprodukcie ako takej) sú tieto metódy prijímané takmer úplne nekontroverzne, s výnimkou embryonálnej selekcie (Miceli – Steele, 2007, s. 85).

Silným argumentom v prospech týchto metód býva, že sa obvykle zakladajú len na dobrovoľnosti. Ich významnou črtou je presun posudzovania eugenických hodnôt na jednotlivcov. O tom, aké vlastnosti sú žiaduce, nerozhoduje štát, ale rodičia na základe svojej voľby a vlastných preferencií. Niekedy sa zdôrazňuje nie ani tak eugenický efekt, ale sloboda voľby rodičov a realizácia ich individuálnych práv (čo však spravidla má aj eugenický efekt, nakoľko väčšina rodičov preferuje deti bez genetických postihnutí).^{33, 34}

Bakalář (2003, s. 294) uvádza: „V liberálnych demokraciách nemôže stáť zakázať niečo pouz na základe toho, že si to mnoho ľudí nepřeje. Např. mnohým se nelíbí homosexualita, ale to ještě není důvod, proč by se měla zakazovat – totéž platí o

---

³³ Takto dôvodí napr. Agar (2004, s. 5 – 6): „Budem však argumentovat, že presunutím pozornosti z rás a tried ľudí na jedincov možno vytvorit' verziu eugeniky, ktorá stojí za obranu. (...) Slobody, ktoré definujú liberálnu eugeniku môžu byť obraňované tým istým spôsobom ako iné liberálne slobody. Liberálne spoločnosti sú založené na presvedčení, že existuje veľa rozdielnych, často inkompatibilných, predstáv o dobrom živote. (...) Dobrý život v liberálnej spoločnosti zahŕňa uznanie práva iných robiť rozhodnutia, ktoré sa nám nepáčia. (...) Nastávajúci rodičia budú môcť požiadať genetických inžinierov, aby do ich embryí dosadili gény, ktoré sú v súlade s ich koncepciou dobrého života. Budú však uznávať právo ich spoluobčanov na úplne odlišné eugenické voľby. Nikto nebude nútený nechať sa naklonovať alebo geneticky upraviť svoje deti.“

Agarove zdôvodňovanie sa opiera o tú logiku, že podobne, ako majú rodičia právo dieťa vychovávať podľa vlastných predstáv, majú právo aj zvoliť genetický potenciál, s ktorým vstupuje do života. Na druhej strane, veľmi spornou tu ostáva otázka práv dieťaťa, ktoré by nemalo byť len prostriedkom na realizáciu túžob rodičov, ale subjektom práv samo o sebe.

³⁴ King (1999, s. 181) sa však obáva, že takéto metódy môžu viesť k „plne rozvinutej konzumnej eugenike“, kde by si rodičia mohli vybrať embryo aj na základe nepatologických charakteristík. Takéto deti by sa potom podľa neho vlastne stali „tovarom“ a mali by tendenciu „cítiť, že ich esencia, vo významnom zmysle slova, nepatrí výhradne im, nakoľko na ňu dohliadali ich rodičia za použitia vševidiaceho oka genetickej technológie“.

biotechnológiách. Nejdříve by se muselo prokázat, že je pravděpodobné, že biotechnologie poškozují jedince, který se jejich použitím narodí, nebo společnost jako celek.³⁵

Miceli a Steele (2007), Pattersonová a Satzová (2002) a King (1999) však mají pochybnosti o tom, či genetickí poradcovia objektivne informujú budúcich rodičov. King (1999, s. 177) poukazuje na zaujaté a potenciálne až sugestívne „rady“ genetických poradcov, ktoré sú v niektorých krajinách pomerne časté. Uvádza, že v prieskume z roku 1997 15 % genetikov z anglicky hovoriacich krajín a severnej Európy priznalo, že by poskytli poradenstvo zdôrazňujúce negatívne aspekty genetickej vady, hoci by priamo nenavádzali potrat (čo King nazýva „zaujaté prenatalne poradenstvo“); v ostatných krajinách to bola väčšina. U veľkej časti genetikov boli taktiež zistené proeugenické postoje (King, 1999, s. 177). Toto do veľkej miery znemožňuje naplňať zásadu slobody voľby a podstatu týchto metód posúva smerom k eugenike.³⁶

2.5.6 Radikálnejšie biotechnológie

Na eugenické účely možno použiť aj ďalšie biotechnológie ako napr. klonovanie či genetické inžinierstvo. Pre tieto metódy je charakteristické, že ešte nie sú veľmi preskúmané – najmä vo vzťahu k človeku – takže polemiky o nich sa vedú skôr v etickej ako právnej rovine.

Čo sa týka klonovania, doposiaľ nebol potvrdený žiadny prípad ľudského klonu a pokusy o klonovanie zvierat sa stretli len s čiastočnými úspechmi a takéto tvory trpia rôznymi zdravotnými problémami.³⁷ Už od svojich počiatkov sa klonovanie stretávalo skôr s odporom verejnej mienky a spoločnosti, aj čo sa týka klonovania zvierat (Sýkora,

---

³⁵ Podobnú logiku používajú aj Drgonec a Holländer (1988, s. 191) pri obhajobe liberalizácie úpravy vykonávania sterilizácií.

³⁶ Na druhej strane, toto nie je relevantnou výhradou proti týmto metódam ako takým, ale skôr poukazuje na neprofesionalitu príslušných osôb. Na základe obdobnej logiky by bolo možné kritizovať súdnictvo ako také z dôvodu, že niektorí sudcovia sú amorálni – rozhodne nie presvedčivý argumentačný postup.

³⁷ Newman (2003, s. 445) uvádza: „naklonované zvieratá všetkých druhov, u ktorých sa takéto pokusy naskytli, majú vysokú mieru nevysvetlených postnatálnych úmrtí, ako aj anomálií ako zväčšené srdcia a vysoko abnormálne pľúca a znaky predčasného starnutia“.

1997). Newman (2003, s. 444 – 445) si však myslí, že „keby bolo predstavených zopár ľudských klonov relatívne bez zjavných zdravotných problémov, bolo by rozumé očakávať, že odpor voči klonovaniu by poklesol, napriek ďalším biologickým nejasnostiam“.

Klonovanie je však podľa niektorých perspektívnou metódou do budúcnosti. Mohlo by nájsť využitie v rámci reprogenetiky, pričom jeho nepochybnou výhodou je väčšia istota o podobe potomka. Podľa Bakalára (2003, s. 297) napríklad existuje mnoho párov, z ktorých je jeden partner neplodný a klonovanie je jedinou schodnou cestou alebo ľudia, ktorí žijú sami, by mohli dať prednosť vlastnému klonu pred adopciou cudzieho dieťaťa (kde by sa uplatnila výhoda práve väčšej istoty o tom, aké dieťa bude, na rozdiel od cudzieho dieťaťa, ktorého genetické vlohy nemožno v čase výberu na adopciu poznať). Je však otázne, či by takáto preferencia existovala a či by boli dané podmienky pre priaznivý rozvoj takéhoto dieťaťa.³⁸ Bakalář (2003, s. 296) argumentuje napríklad tým, že jednovaječné dvojčatá sú tiež geneticky identické a nie sú dôkazy o tom, že by im to spôsobovalo nejaké ťažkosti.

2.5.7 Sterilizácia

Sterilizácia spočíva v zákroku, ktorý zabráni plodnosti bez odstránenia pohlavných žliaz osoby. Líši sa od kastrácie, ktorá je deštruktívnejšia a predstavuje priame zničenie pohlavných orgánov (Goddard, 1912, s. 107 – 108). Súčasnú metódu sterilizácie sú pomerne neinvazívnymi úkonmi, ktoré nemajú dopad na potenciu a kvalitu sexuálneho života. U muža možno sterilizáciu vykonať aj ambulantne (TASR, 2008). Predovšetkým možno rozlišovať dva typy sterilizácií: dobrovoľné a nútené.

Dobrovoľné sterilizácie zvyknú podstupovať ľudia, ktorí dosiahli želaný počet detí a už nechcú mať ďalšie. Vhodným nastavením kritérií pre odplatnú sterilizáciu by sa mohol doceliť eugenický efekt.

---

³⁸ Rodič by sa napr. mohol pokúsiť napraviť chyby, ktoré spravil vo svojom živote, na dieťati, snažiť sa v ňom vidieť akúsi idealizovanú verziu od nedostatkov očisteného „druhého seba“, a tak si kompenzovať vlastné neúspechy, čo by viedlo k potláčaniu individuality dieťaťa. Toto riziko síce existuje pri deťoch všeobecne, pri klonoch rodičov by sa však mohlo zvýšiť.

Nútené sterilizácie boli v minulosti používané ako jedna z najčastejších metód nútenej negatívnej eugeniky. V tomto kontexte sa prvýkrát uplatnili v Spojených štátoch amerických, kde bolo sterilizovaných vyše 60 000 jedincov.³⁹ Počas nacistického eugenického programu postihol podobný osud vyše 400 000 osôb.

Nútené sterilizácie sa štandardne sa vnímajú len ako výrazný zásah do ľudských práv, ktorým aj sú. Na druhej strane však môžu do istej miery slúžiť aj na ochranu práv jedinca, ktorý si sám relevantne nevie regulovať svoje reprodukčné správanie, podobne ako pozbavenie spôsobilosti na právne úkony je brané ako opatrenie na ochranu nespôsobilého jedinca, a tiež na ochranu práv iných.

Jurík (2010) poukazuje na to, že sterilizácie by zrejme mohli mať potenciál na využitie aj ako krajný prostriedok boja proti extrémnej chudobe (a to pri jedincoch, ktorým boli ich deti odňaté z dôvodu zlyhávania pri plnení rodičovských povinností).⁴⁰ Toto by pôsobilo ako prevencia pred chudobou ako u potomkov takýchto jedincov, tak do istej miery i u sterilizovaných jedincov samotných.

2.5.8 Kontrola migrácie

Eugenika nenachádza uplatnenie len v oblasti reprodukcie. Genetickú kvalitu obyvateľstva určitého štátu možno zabezpečiť aj kontrolou toho, kto na jeho územie

---

³⁹ Ehrlich, Ehrlichová a Holdren (1977, s. 786 – 787) diskutujú o možnostiach zavedenia nútenej sterilizácie (či dokonca nútených umelých prerušení tehotenstva) v Spojených štátoch amerických pre účely kontroly pôrodnosti a domnievajú sa, že „[n]iektoré nútené opatrenia by mohli byť menej represívne alebo diskriminačné než niektoré z navrhnutých socioekonomických opatrení“. Ďalej uvádzajú: „Bol učinенý záver, že zákony nútenej populačnej kontroly, vrátane zákonov zakotvujúcich povinné umelé prerušenia tehotenstva, by mohli byť v súlade so súčasnou ústavou, ak by sa populačná kríza stala natoľko závažnou, že by ohrozila spoločnosť.“ (Ehrlich – Ehrlichová – Holdren, 1977, s. 837) Nie je bez zaujímavosti, že John Holdren je súčasným poradcom amerického prezidenta Baracka Obamu pre vedu a technológiu.

⁴⁰ Jurík (2010, s. 13) ďalej uvádza: „Je vhodné sa zamyslieť nad kvalitatívnym a kvantitatívnym rozsahom humanity: vynútená sterilizácia je rozhodne nehumánna, avšak tiež je nehumánne deťom poskytovať nevhodné životné prostredie, prípadne emocionálne dekompenzované prostredie v ústavnej starostlivosti. Deti pochádzajúce z extrémnej chudoby sú spravidla diskvalifikované na celý život a ich existencia je sprevádzaná mnohými sociálno patologickými javmi, z ktorých niektoré zasahujú aj do integrity a práv iných: napr. rôzne formy kriminálnej činnosti ako krádež či vražda, šírenie rôznych druhov chorôb ap.“

vstupuje a kto jeho územie opúšťa.⁴¹ Možno teda rozoznávať kontrolu emigrácie a kontrolu imigrácie.⁴²

Kontrola emigrácie je v neaktuálna, nakoľko veľká väčšina štátov akceptuje právo jednotlivcov opustiť ich domovský štát. V rámci súčasných pomerov ohľadom Slovenska má emigrácia zrejme skôr dysgenický charakter, nakoľko tendenciu opúšťať štát majú skôr schopnejší jedinci, ktorí doma nenachádzajú vhodné podmienky na realizáciu svojich vízií. Štáty, u ktorých riziko takéhoto trendu existuje, sa uchýľujú skôr k riešeniu príčin prípadného odlivu eugenicky cenných ľudí (zlepšenie podmienok pre podnikanie a zamestnanosť, zvýšenie kvality vzdelania a vedy a pod.).

Na druhej strane, veľmi aktuálnou, najmä v krajinách západnej civilizácie, je otázka imigrácie. Neregulovaná imigrácia z krajín tretieho sveta by mohla mať pre európske štáty silne dysgenické následky, nakoľko priemerná inteligencia v týchto krajinách je spravidla nižšia ako v Európe. Umocnenie eugenicky neželaných následkov by mohla spôsobiť táto skutočnosť v konjunkcii s vyššou fertilitou týchto skupín obyvateľstva (Jurík – Botek, 2010, s. 1265). Výnimku tvoria krajiny východnej Ázie, kde je priemerné IQ vyššie ako v Európe,⁴³ prisťahovalci z tejto časti sveta sa ale tiež často vyznačujú nižšou fertilitou (Jurík – Botek, 2010, s. 1265). Rozhodovať by vo všeobecnosti mali, samozrejme, individuálne vlastnosti konkrétneho imigranta, ich zisťovanie však môže byť dosť náročné a nespoľahlivé.

2.5.9 Extrémne metódy

Genetické zloženie populácie možno zmeniť aj priamou fyzickou likvidáciou nejakej jej časti. Možno rozlišovať predovšetkým skôr individuálne orientované prístupy k fyzickej likvidácii (napr. eutanázia) alebo viac skupinovo orientované prístupy

---

⁴¹ Toto je, pochopiteľne, metódou len nacionalistickej eugeniky. Z hľadiska univerzalistickej eugeniky, ktoré zohľadňuje genofond celého ľudstva, je migrácia irelevantná, lebo priemerná kvalita ľudského genómu sa migráciou priamo nemení.

⁴² Skúmaním dôsledkov migrácie na genetickú kvalitu obyvateľstva sa rámcovo venuje napr. Bakalář (2003, s. 265 – 266).

⁴³ Pre bližšie informácie o etnických rozdieloch v inteligencii pozrite napr. diela Rushtona (2000, s. 113 – 146), Herrnsteina a Murraya (1996, s. 269 – 340), Levina (2005, s. 31 – 82), Gottfredsonovej (1997, s. 14 – 15), Lynna (2006) alebo Lynna a Vanhanena (2006, s. 51 – 71).

k fyzickej likvidácii (najmä vyhladenie celého určitého segmentu populácie s predpokladanými nežiaducimi charakteristikami, napr. genocída Rómov).

Túto skupinu metód uvádzam najmä z teoretických dôvodov úplnosti a čiastočne z dôvodov historických. Hoci sa našlo zopár extrémnych výnimiek, vo všeobecnosti boli eugenické programy vnímané ako nenútené, alebo nútené zásahy do práv jednotlivcov boli na ten čas pomerne mierne.⁴⁴ Výnimku by mohol tvoriť prípad nacistov, ktorý analyzujem nižšie. Je vhodné venovať bližšiu pozornosť týmto metódam i z dôvodu, že skutočnosť, že sa historicky uplatnili, býva často vznášaná ako námietka voči eugenike.

2.5.9.1 Eugenika a holokaust

Príklad nacistického holokaustu býva často spomínaný v súvislosti s eugenikou (Nedoroščík, 2008b) a uvádzaný ako varovanie, kam môže eugenika viesť. Bakalář (2003, s. 311) však takúto argumentáciu odmieta:

„Příklad nacistů je zavádějící (eugenika nevyžaduje zabíjení nikoho (...)), je však pochopitelné, že se dá eugeniky zneužít. To však platí o čemkoli jiném. Pokud docházelo ve jménu eugeniky k zabíjení, jako např. v případě Romů, jedná se o eticky neakceptovatelné zneužití. V první polovině 20. století byly eugenické programy prováděny v 29 zemích. Pouze v jedné vedly k zabíjení (Saetz, 1985). Jeden případ z 29 vytváří velmi nedostatečný vztah mezi eugenikou a nelidskostí/zločinem. Počet obětí komunismu byl daleko vyšší než počet obětí nacismu. Komunismus nikdy nebyl eugenice nakloněn. Ve skutečnosti zastával extrémně environmentální stanovisko.“⁴⁵

---

⁴⁴ Wikler (1999, s. 191) píše: „...hlavná podstata eugeniky nevyžaduje nutne obeť žiadneho druhu. Programy, ktoré izolovali alebo sterilizovali desaťtisíce ľudí, a, samozrejme, tie, ktoré sa uchýlili k vraždeniu, si vyžiadali tie najväčšie straty, ale Galtonov pôvodný návrh po takýchto opatreniach nevolal. Anglická eugenika, čo ako bola znepokojená nadbytočnou plodnosťou ‚nevhodných‘, vo všeobecnosti presadzovala dobrovoľné metódy na obmedzenie reprodukcie.“

⁴⁵ Hoci Bakalář má pravdu v tom, že zneužiť sa dá takmer všetko, treba si uvedomiť dve veci. Jednak, určité typy opatrení sú náchylnejšie na zneužitie a následky ich zneužitia sú vážnejšie ako následky zneužitia iných opatrení. Po druhé, zavedenie eugeniky zvyšuje počet opatrení, u ktorých hrozí zneužitie, a tak zvyšuje riziko nepriaznivých dôsledkov zneužitia; ak by eugenika nebola zavedená, riziko jej zneužitia by bolo nulové.

V prvom rade si však treba klásť otázku, ktoré činy nacistov boli motivované eugenicky a akú úlohu eugenika zohrávala v holokauste.

Vnímanie samotného pojmu holokaust nie je jednotné (Jurášek, 2009, s. 43 – 44). Holokaust v širšom zmysle je obmedzovanie práv všetkých nacistami vytýčených „nevhodných“ skupín. Pod holokaustom v užšom zmysle slova sa rozumie len vyvražďovanie len židovského obyvateľstva nacistami.

Holokaust, či už v užšom alebo širšom zmysle, nebol takmer vôbec eugenikou, a to aj ak by sme akceptovali tézy nacistov o tom, že dané skupiny obyvateľstva boli geneticky inferiórne v schopnostiach. Toto však zrejme nebol prípad Židov.⁴⁶

Ako eugeniku však možno vnímať tú časť holokaustu v širšom zmysle slova, ktorá umožnila sterilizovať kohokoľvek, kto trpel určitou z taxatívne stanovených genetických porúch – na rozdiel od Spojených štátov amerických, kde sa nútené sterilizácie vykonávali zväčša na nesvojprávnych osobách v ústavnej starostlivosti, v nacistickom Nemecku mohol byť sterilizovaný ktorýkoľvek obyvateľ s niektorou z určených genetických porúch.

Účelom nacistickej eugeniky (ktorá bola typickou nacionalistickou eugenikou) bolo genetické pozdvihnutie árijskej rasy. Vo všeobecnosti platilo, že kríženie medzi geneticky zdravými osobami árijského pôvodu a zvyškom populácie bolo preto zakázané (Kemp, 2006, s. 536 – 537). Eugenický záujem bol dostatočne chránený už týmto opatrením. Fyzická likvidácia by tým pádom už nemala prakticky žiadny dosah na „skvalitnenie rasy“, čo bolo účelom nacistickej eugeniky (ak pominieme veľmi malé množstvo potomstva, ktoré by vzniklo porušovaním vyššie uvedeného zákazu).

Fyzická likvidácia vybraných skupín obyvateľstva teda sotva mohla mať primárne eugenický účel. V prípade mentálne postihnutých by bolo skôr možné vidieť snahu ušetriť prostriedky, v prípade Židov odstrániť schopného konkurenta Árijcov a v prípade

---

⁴⁶ Lynn (2001, s. 239) uvádza pomerne presvedčivé argumenty v prospech tohto názoru: „Hitler nepovažoval Židov za geneticky podradných. Nikto v Nemecku 20. a 30. rokov 20. storočia nemohol dôjsť k takémuto záveru, pretože bolo všeobecne známou skutočnosťou, že Židia boli mimoriadne talentovaní. (...) Hitler (1943) bol nepochybne antisemitský a tento antisemitizmus sa zakladal na jeho názoroch, predstavených v *Mein Kampf*, že Židia mali výnimočne vysoké schopnosti a používali ich na ohrozenie záujmov Nemcov... (...) V *Mein Kampf* uviedol, že Židia sú ‚najmocnejším náprotivkom Árijcov‘...“

Rómov zabezpečiť rasovo-kultúrnu homogenitu Európy. Za zvyškom holokaustu (ak tento pojem vnímame širšie) by bolo možné badať zväčša politické dôvody (napr. eliminácia komunistov), ale sotva eugenické.⁴⁷

2.6 Eugenika a eutenika

Eutenika sa zaoberá zlepšovaním človeka a kvality jeho života pôsobením externých faktorov ako výchova, vzdelanie, hygiena, strava atď. Eutenika v podstate zahŕňa všetky vplyvy prostredia. Slovo „eutenika“ je odvodené od gréckeho *eutheinen*, čo znamená „rozkvitať“ alebo „prosperovať“ (in: Richardsová, 1912, s. vii – viii). Jeho pôvod je teda podobný ako pri slove „eugenika“.

Prvou priekopníčkou euteniky bola americká chemička Ellen Richardsová. V knihe *Cena prístrešku* uvádza, že eutenika je „sociálna etika“, „veda lepšieho života“ (Richardsová, 1905, kapitola I); na inom mieste hovorí o eutenike aj ako o „umení lepšieho života“ (Richardsová, 1905, kapitola VI). V ďalšej knihe *Eutenika : veda riadeného prostredia* koncepciu euteniky rozpracovala podrobnejšie. Možnosti euteniky videla najmä v rozvoji sanitárnej vedy a vzdelania (Richardsová, 1912). Pripúšťa pritom existenciu aj donucujúcich opatrení zo strany štátu: „Je však zjavné, že jedinec musí odovzdať viac alebo menej z jeho tzv. práv v záujme rasy a keďže jediným dôvodom existencie jedinca je rasa, musí sa tu vzdať svojej autority.“ (Richardsová, 1912, s. 132)

Eugenicí nie sú striktní genetickí deterministi a uvedomujú si, že vlastnosti, ktorých genetický potenciál sa snažia zlepšovať, sú aj pod vplyvom prostredia a že tento vplyv je niekedy výrazný (pozrite napr. Lynn, 2001, s. viii). Považujú však za racionálnejšie podporovať aj genetické, aj environmentálne determinanty danej

---

⁴⁷ Itzkoff (in: Glad, 2006, s. 5) poukazuje na to, že „...holokaust bol rozsiahly dysgenický program, ktorý mal zbaviť Európu vysoko inteligentných konkurentov existujúcej kresťanskej dominancie“. Opačného názoru je napr. Wikler (1999, s. 185 – 186). Podľa Zimena (2011, s. 41) „ide o natoľko komplikovaný jav, že nemožno tvrdiť, že holokaust vyvolala výhradne eugenika“, hoci istú úlohu jej pripisuje.

vlastnosti, ako podporovať len environmentálne činitele a sami sa sústreďujú na zdokonalenie a uplatnenie genetických metód.⁴⁸

Treba však poukázať na to, že vplyvy prostredia a genetiky v žiadnom prípade nie sú oddelené. Možno pritom konštatovať, že eugenika má eutenický efekt, nakoľko rodičia s vysokou inteligenciou a mravným charakterom spravidla svojim deťom zabezpečia lepšie prostredie a rodičia s podpriemernou inteligenciou a nekvalitným mravným charakterom na to nemajú také predpoklady, ale eutenika nemá prakticky žiadny eugenický efekt, nakoľko sa sústreďuje iba na čo najlepšie rozvinutie črt podmienených prostredím. Gény ale nemení.⁴⁹

Ako je z uvedeného zrejmé, eugenika a eutenika sa v žiadnom prípade nevyučujú, ale sa môžu vhodne dopĺňať. Oboje môžu prispievať k zvýšeniu blahobytu spoločnosti; v súčasnosti sa však jedna z nich teší všeobecnej podpore, zatiaľ čo tá druhá je obvykle odmietaná.

Hoci Richardsová (1912, s. 151) euteniku vnímala vnímala skôr ako predchodkyňu eugeniky („V priebehu ďalších sto rokov môže eutenika ustúpiť eugenike a lepšia rasa ľudí sa stať skutočnosťou.“), v súčasnosti je trend vzťahu týchto dvoch spôsobov intervencie práve opačný.

2.7 Zhrnutie

V tejto kapitole som sa venoval predovšetkým pojmu eugeniky. Skúmal som rozličné prístupy k definovaniu a charakterizovaniu eugeniky, poskytol som prehľad základných členení eugeniky a načrtnol som metódy, o ktoré by sa eugenika mohla oprieť. Roztriedením rôznych typov eugeniky a rôznych eugenických metód do určitých skupín som zároveň zjednodušil budúci výklad, nakoľko eugeniky a eugenické metódy v rámci jednotlivých skupín majú často podobný vzťah k ľudským právam.

Ďalej v tejto práci budem pod „eugenikou“ rozumieť súbor eugenických opatrení. Ako eugenické budem vnímať tie opatrenia, ktoré majú za cieľ skvalitniť genetické

---

⁴⁸ V závisle od ich vymedzení sa však eugenika a eutenika môžu prekryvať. Napr. vzdelávanie o genetickom zdraví by mohlo spadať ako do eugenických metód, tak do euteniky.

⁴⁹ Môže mať však dopad na vrodené poruchy, napr. následkom pôsobenia rôznych teratogénnych vplyvov.

zloženie populácie (priama eugenika) alebo takýto cieľ nemajú, ale relatívne priamo k nemu smerujú (nepriama eugenika); pod „obyvateľstvom“ pritom rozumiem iba ľudských jedincov. Dysgenika znamená znižovanie kvality genetického zloženia populácie.

3 Eugenika a ľudské práva

V predchádzajúcich častiach práce som sa zaoberal predovšetkým vymedzením ľudských práv a eugeniky. V tejto kapitole uskutočním záverečné porovnanie a vyvodím niektoré závery ohľadom toho, či a ak áno, do akej miery alebo v ktorých častiach a za akých podmienok je eugenika zlučiteľná s ľudskými právami.

Ako vyplýva z predchádzajúcich kapitol, pojmy ľudské práva a eugenika nie sú jednoduché, ale komplexné a vnútorne diverzifikované. Predstavujú skôr isté strešné termíny s dosť širokým obsahom. Preto nemožno s uspokojivou presnosťou hovoriť o vzťahu ľudských práv a eugeniky ako takých (napriek tomu, že sme si tieto výrazy bližšie vymedzili); niektoré typy eugeniky môžu byť v súlade s časťou ľudských práv, iné môžu byť v rozpore s nimi alebo s inou časťou ľudských práv.

Z tohto dôvodu si analýzu vzťahu ľudských práv a eugeniky rozdelím na niekoľko častí. Najprv budem skúmať vzťah eugeniky a ľudských práv zo všeobecnejšieho hľadiska, potom sa presuniem ku konkrétnejšej slovenskej koncepcii ľudských práv.

3.1 Základné tézy

Moje tézy o vzťahu eugeniky a ľudských práv sú približne nasledovné (v zátvorke uvádzam časti práce, kde sa jednotlivým tézám bližšie venujem):

1. niektoré ľudské práva vôbec nie sú zasiahnuté eugenikou (3.2.1);
2. niektoré metódy eugeniky nezasahujú do žiadnych ľudských práv (3.2.2);
3. eugenika môže výrazne prispieť k realizácii a ochrane ľudských práv; hlavná myšlienka eugeniky, ako aj väčšina eugenických metód je v súlade so všeobecnou koncepciou ľudských práv (3.3);
4. uplatnenie niektorých eugenických metód napĺňa všeobecnú koncepciu ľudských práv lepšie ako ich neuplatnenie (3.3.2 a 3.3.3 in fine);
5. niektoré prvky eugeniky sú v súlade so súčasnou slovenskou koncepciou ľudských práv, a dokonca s jej oficiálnou interpretáciou (3.4);
6. bolo by možné vykonať takú zmenu slovenskej koncepcie ľudských práv, ktorá by pripúšťala uplatnenie viacerých eugenických metód a bola by v

súlade s všeobecnou koncepciou ľudských práv (čo vyplýva z téz 3 a 4, ak sa potvrdia).

3.2 Eugenika a ľudské práva všeobecne

Niečo možno povedať o vzťahu eugeniky a ľudských práv – nielen eugeniky a všeobecnej koncepcie ľudských práv, ale aj eugeniky a všetkých koncepcií ľudských práv, ktoré obsahujú určité práva. Som presvedčený, že to, čo rozoberám v tejto podkapitole, platí rovnako pre všetky neextrémne interpretácie tých koncepcií ľudských práv, ktoré obsahujú práva, ktoré tu uvádzam (vrátane slovenskej koncepcie ľudských práv, keďže aj ona tieto práva zahŕňa). Platnosť týchto záverov je preto široká.

3.2.1 Ľudské práva, ktoré nie sú zasiahnuté eugenikou

Vo výklade v 2. kapitole som uviedol, že možno rozoznávať tri generácie ľudských práv; nazdávam sa, že spomedzi týchto dve generácie – druhá a tretia – nie sú eugenikou nijak zasiahnuté.

Tretia generácia ľudských práva stanovuje všeobecné práva ako právo na mier, právo na životné prostredie, právo na ekonomický a sociálny rozvoj a ďalšie podobné práva. Nevidím žiadny rozumný a primeraný postup, ktorým by mohla byť nájdená spojitosť medzi eugenikou a zásahom do hodnôt chránených týmito právami.⁵⁰

Podobné platí pre druhú generáciu ľudských práv. Práva ako právo na prácu, právo podnikáť, právo na prístup ku kultúrnemu dedičstvu či právo na vzdelanie eugenikou taktiež nie sú zasiahnuté.

Eugenika sa však nijak nedotýka ani mnohých práv prvej generácie: práva na život, práva na slobodu pohybu, práva na slobodu prejavu, práva na slobodu zhromažďovania či práva na slobodu združovania.

Dozaista, eugeniku možno realizovať aj metódami, ktoré sú s týmito ľudskými právami v rozpore, napr. genocídou alebo vojnou. Takýto čin by však bol v rozpore s ľudskými právami nie preto, že by bol realizáciou eugeniky, ale preto, že by bol

---

⁵⁰ Vzhľadom na to, že v praxi súvisí takmer všetko so všetkým, však možno vymyslieť aj interpretácie, ktoré by spájali eugeniku so zásahmi do týchto práv. Takéto interpretácie by však boli pomerne krkolomné a v rozpore s tými zásadami výkladu, ktoré uvádzam v podkapitole 1.3.

genocídou, resp. vojnou. Samotná podstata eugeniky – spočívajúca v skvalitnení genetického zloženia populácie – tieto ľudské práva nijak nenarušuje.⁵¹

V skutočnosti, ako uvidíme, tými eugenickými metódami, ktoré navrhujú súčasní zástancovia eugeniky, je zasiahnutá iba hŕstka práv a väčšina námietok poukazujúcich na túto skutočnosť môže byť vhodnou argumentáciou odvrátená. Práve kolízii týchto práv s eugenikou a z nej plynúcich otázok sa budem ďalej venovať.

Ak teda otázku vzťahu ľudských práv a eugeniky pojmeme z kvantitatívneho hľadiska, môžeme vo všeobecnosti pomerne jednoznačne konštatovať, že eugenika nenarúša väčšinu z vyššie zmienených ľudských práv; pre väčšinu koncepcií ľudských práv platí, že eugenika nezasahuje do väčšiny práv, ktoré obsahujú.

Toto však nie je nijaký silný argument v prospech eugeniky. Napríklad ani vražda či genocída neporušujú takmer žiadne z ľudských práv. Stačí, ak je nejaké konanie neprijateľné z hľadiska jedného ľudského práva a znamená to jeho protiprávnosť v rámci danej koncepcie. Na konštatovanie súladnosti eugeniky s ľudskými právami sú teda potrebné ešte ďalšie argumenty.

3.2.2 Metódy eugeniky, ktoré nezasahujú do žiadnych ľudských práv

Zdá sa, že niektoré z eugenických metód načrtnuté v 2. kapitole nezasahujú do žiadnych ľudských práv a že táto skutočnosť je pomerne nesporná.

Možno poukázať predovšetkým na metódy súkromnej eugeniky ako výber partnera či niektoré reprogenetické metódy ako genetické poradenstvo, ale napr. aj metóda edukácie. Z hľadiska mnohých koncepcií ľudských práv problematickým nie je ani podstúpenie umelého prerušenia tehotenstva v prípade detekovania genetickej poruchy plodu.⁵²

---

⁵¹ Podobne možno poukázať na to, že aj euteniku možno vykonávať radikálnymi metódami zasahujúcimi do ľudských práv, napr. odňatím dieťaťa rodičom pri narodení a nariadením jeho ústavnej výchovy. Teoretická možnosť takýchto metód však nie je argumentom proti eutenike ako takej.

⁵² Súlad umelého prerušenia tehotenstva s právom na život sa síce spochybňuje, tu však mám na mysli eugenický aspekt otázky. Pochopiteľne, v tej miere, v akej určitá interpretácia ľudskoprávnej koncepcie priznáva právo na ochranu života aj ľudskému plodu, je umelé prerušenie tehotenstva v rozpore s danou interpretáciou tejto koncepcie.

Do súkromnej eugeniky možno radiť ale aj opatrenia väčších rozmerov, napr. aktivity rôznych nadácií a rôznych súkromných subjektov na podporu genetického skvalitňovania, od informačných kampaní po finančú podporu či prevádzkovanie spermobánk, do ktorých môžu prispievať len jedinci so žiaducimi charakteristikami. Zdalo by sa, že ide o pomerne malý počet postupov, ich možnosti využitia a dopad na spoločnosť však môžu byť výrazné – podobne ako v iných prípadoch súkromných iniciatív – aj keď za nimi nestojí donucovacia moc štátu.

Hoci je množina eugenických metód, ktoré nezasahujú do žiadnych ľudských práv, na prvý pohľad pomerne úzka, treba si uvedomiť dve skutočnosti. Po prvé, toto je len výpočet eugenických metód, ktoré pomerne nesporne nezasahujú do ľudských práv. Niektorí zástancovia eugeniky by mohli tvrdiť, že ani iné eugenické metódy nezasahujú do žiadnych ľudských práv, to by však už nebolo také nesporné. Po druhé, samotná skutočnosť, že eugenická metóda zasahuje do nejakého práva, neznamená, že je neprípustná z hľadiska danej koncepcie ľudských práv. I rôzne ľudské práva totiž do seba vzájomne zasahujú. Čiže aj tie eugenické metódy, ktoré do niektorých ľudských práv zasahujú, stále môžu byť v celkovom súlade s príslušnou koncepciou ľudských práv, ak celkový súčet negatívnych zásahov do jednotlivých práv nebude väčší ako celkový súčet pozitívnych prínosov pre jednotlivé práva (podobne ako napr. inštitút väzby zasahuje do práva na osobnú slobodu, slobodu pohybu a ďalších práv, ale jeho prínos z hľadiska ochrany práv iných je považovaný za väčší, a tak je v súlade so slovenskou koncepciou ľudských práv).

Mohlo by byť namietnuté, že vyššie uvedený záver bol docielený iba za arbitrárneho rozšírenia definície eugeniky, do ktorej boli zahrnuté aj bežné výkony práv fyzických osôb či realizácia ich vkusových preferencií, ktoré obvykle za súčasť eugeniky

---

Len existencia možnosti umelého prerušenia tehotenstva aj bez medicínskej indikácie však nie je sama o sebe eugenikou (naopak, má zrejme skôr dysgenický efekt, podobne ako v prípade antikoncepcie): eugenickým sa ale môže stať využívanie tejto možnosti (napr. podstúpenie umelého prerušenia tehotenstva v prípade detekovania genetickej poruchy plodu, ale v inom prípade nie). Takýto spôsob využívania tejto možnosti tehotnými ženami je v takom prípade to, čo sotva možno vnímať ako zasahujúce do ľudských práv, a pritom ide o eugenické opatrenie.

považované nebývajú. Táto kritika je do istej miery opodstatnená, o súkromnej eugenike však hovoria aj niektorí iní autori.⁵³

Eugenika je často prijímaná ako čosi tak negatívne a neprípustné, že sa mi zdá vhodným uviesť tieto predstavy na pravú mieru a poukázať na to, že mnohí ľudia konajú eugenicky a toto ich konanie je prijímané nekontroverzne aj v súčasnej spoločnosti. Budem však pokračovať uvedením ďalších argumentov, ktorými možno podložiť tézu o súlade eugeniky s ľudskými právami.

3.3 Eugenika a všeobecná koncepcia ľudských práv

Vyššie boli uvedené tie ľudské práva, do ktorých eugenika vôbec nezasahuje a tiež eugenické metódy, ktoré nezasahujú do žiadnych ľudských práv. Ostala však istá skupina eugenických metód a istá skupina ľudských práv, ktoré do seba môžu zasahovať. Ďalej sa budem venovať otázke, aký je výsledok takejto kolízie a či sú – v rámci všeobecnej koncepcie ľudských práv – prípustné niektoré ďalšie eugenické metódy.

Ako bolo uvedené v 1. kapitole, ľudské práva možno ponímať ako isté princípy, ktoré sa nenapĺňajú stopercentne, ale len do istej miery. Mnohé ľudské práva do seba vzájomne zasahujú, to však neznamená, že ich realizácia je v rozpore s danou koncepciou ľudských práv. Pri konkrétnom prípade kolízie ľudských práv dochádza k ich pomerovaniu a výsledkom je, že sa uplatní ten princíp, ktorý prevažuje. Teda napr. hoci je explicitne formulované právo na slobodu prejavu, neznamená to, že je za každých okolností právne chránená možnosť hovoriť čokoľvek.

Neexistuje žiadne „ľudské právo na eugeniku“; eugenikou však možno chrániť a vykonávať niektoré ľudské práva. Na druhej strane možno argumentovať, že eugenika do ľudských práv zasahuje.

---

⁵³ Spomína ju napr. aj Grauman (1999, s. 176; podľa: Lajkep, 2001, s. 8), hoci v trochu rozdielnom ponímaní.

3.3.1 Ľudské práva zasiahnuté eugenikou

Ľudské práva, ktoré sú najviac náchylné na to, aby boli zasiahnuté eugenikou, sú: právo na rovnosť a právo nebyť diskriminovaný, právo na ľudskú dôstojnosť, právo založiť si rodinu a právo na nedotknuteľnosť osoby.⁵⁴

Právo na rovnosť a právo nebyť diskriminovaný sú primárnymi právami, do ktorých eugenika zasahuje. Ako bolo uvedené v 2. kapitole, medzi základné predpoklady eugeniky patrí, že niektoré ľudské vlastnosti sú hodnotné a že medzi ľuďmi existujú rozdiely v genetických predpokladoch na tieto vlastnosti.⁵⁵ Podstatou eugeniky je práve odlišné pristupovanie k skupinám jedincov s rôznymi charakteristikami, takže každá verejná eugenika do tohto práva nutne zasahuje.

Právo na ľudskú dôstojnosť môže byť zasiahnuté predovšetkým použitím biotechnológií v eugenike. Osobná identita jedinca sa môže stať veľmi konfúznou, ak by mal byť výsledkom premyslenej génovej manipulácie alebo klonovania svojho rodiča.⁵⁶ Časť pocitu samostatnosti a individuality by určite mohla byť stratená, ak by si bol jedinec vedomý toho, že jeho podoba bola determinovaná jeho rodičmi, ako uvádza King (1999, s. 180), „za použitia vševidiaceho oka genetickej technológie“.

Do práva založiť si rodinu zasahujú eugenické metódy ako nútená sterilizácia a do istej miery aj finančné opatrenia sociálnej politiky (najmä ak ide o povinnú negatívnu eugeniku), ktoré môžu znemožniť mať deti jednotlivcom, ktorí by si ich inak dovoliť mohli (toto sa tiež spája so zásahom do práva nebyť diskriminovaný).

Právo na nedotknuteľnosť osoby je zasiahnuté napríklad eugenickou metódou nútenej sterilizácie.

---

⁵⁴ Možno vymyslieť i eugenické metódy, ktoré zasahujú aj do ďalších práv, napr. genocída do práva na život. Uvádzam ale len práva zasiahnuté tými metódami, ktoré sú v súčasnosti medzi eugenikmi diskutované.

⁵⁵ Prísne logicky vzaté, ide síce len o hodnotové posudzovanie vlastností a nie celej osoby, od toho je však už len krôčik k hodnotovému posúdeniu človeka s touto vlastnosťou ako takého.

⁵⁶ Podľa Kahna (1997, s. 320; podľa: King, 1999, s. 180): „Časť osobitosti a dôstojnosti osoby pravdepodobne leží v jedinečnosti a nepredvídateľnosti jej vývinu. Následkom tohto nejasnosť veľkej lotérie dedičnosti tvorí hlavnú ochranu ľudských bytostí pred biologickou predurčenosťou zo strany tretích osôb, vrátane rodičov. Jedno z požehnaní vzťahu rodičov a ich detí je nevyhnutná rozdielnosť, ktorá má za následok, že rodičia svoje deti ľúbia pre to, aké sú a nesnažia sa ich vytvoriť takými, aké ich chcú mať.“

3.3.2 Ľudské práva chránené eugenikou

Ľudské práva, ktoré eugenika najviac chráni, sú: právo na ľudskú dôstojnosť, právo na život a právo na ochranu zdravia.

Nepriamo chráni eugenika tiež práva druhej generácie (hospodárske a sociálne) – možno očakávať, že zlepšenie zdravia, inteligencie a mravného charakteru by znížilo výdavky štátu a zdvihlo jeho hospodársku silu, čo by viedlo k lepšej možnosti zabezpečiť tieto práva.⁵⁷

Právo na ľudskú dôstojnosť je chránené predovšetkým zlepšením zdravia a odstránením genetických porúch.⁵⁸ Takéto zásahy umožnia jedincovi vo väčšej miere participovať na živote spoločnosti, realizovať svoje potreby a netrpieť pocitom menejcennosti.^{59, 60} Taktiež zvýšia mieru rovnosti v spoločnosti.

---

⁵⁷ Otázkou vzťahu inteligencie a ekonomickej výkonnosti sa zaoberajú Lynn a Vanhanen (2006) v knihe *IQ a globálna nerovnosť*.

⁵⁸ Pojem dôstojnosti je veľmi otvorený interpretácii. Napr. podľa Liptáka (2009) je dôstojnosť „vlastnosť, typická pre ľudí schopných sa ovládať a konať či správať sa racionálne a nie pudovo“. Aj v takomto slova zmysle eugenika, ktorá selektuje pre inteligenciu a mravný charakter, dôstojnosť zvyšuje.

Vo všeobecnosti si ťažko predstaviť koncept dôstojnosti, ktorý eugenika nepomáha ochraňovať a nie je výrazne odlišný od typického významu tohto slova.

⁵⁹ Možno argumentovať, že absenciu takéhoto pocitu menejcennosti možno dosiahnuť aj bez eugeniky v spoločnosti, ktorá je voči geneticky postihnutým ľuďom tolerantná, treba si však uvedomiť dve skutočnosti. Po prvé, vnútorné prežívanie vlastnej hodnoty je veľmi komplexným javom, ktorý nezávisí len od toho, ako je jedinec ponímaný druhými. Pocity menejcennosti môžu trpieť aj ľudia, ktorí sú v určitých vlastnostiach objektívne vysoko nad normou a sú za takých spoločnosťou aj uznávanými. Existencia genetických postihnutí je rozhodne rizikovým faktorom pre prežívanie zníženej vnútornej hodnoty človeka, hoci k nemu, samozrejme, nie vždy vedie. Po druhé, sotva možno predpokladať, že negatívne postoje k ľuďom s genetickými postihnutiami sa dajú zo spoločnosti úplne odstrániť, takže k určitej diskriminácii – ktorá u ľudí s genetickými postihnutiami môže viesť k negatívnym pocitom – bude dochádzať pravdepodobne vždy.

Čo je však zaujímavé, toleranciu voči ľuďom s genetickými postihnutiami by možno bolo eugenikou možné, naopak, zdvihnúť, pretože tolerantné postoje sú pravdepodobne typické skôr pre ľudí s vyššou inteligenciou a schopnosťou pozdvihnúť sa nad vlastnú subjektivitu.

⁶⁰ Možno argumentovať, že stav nepostihnutia je lepší ako stav postihnutia aj na základe toho, že obvykle prechod z prvého do druhého je možný, ale naopak to nejde. Napríklad, ak sa človek narodí

Právo na život eugenika chráni najmä zlepšením zdravia, a tak zvýšením pravdepodobnosti dožitia sa dlhšieho veku.

Právo na ochranu zdravia eugenika chráni odstraňovaním genetických porúch zdravia, ako i zdvíhaním genetických predpokladov na zdravie ako zlepšená imunita, zvýšená odolnosť organizmu a pod., hoci genetická podmienenosť mnohých mechanizmov zdravia ešte nie je známa.

Právo na ochranu zdravia možno interpretovať aj tak, že v rámci neho majú jednotlivci právo na čo najefektívnejšiu ochranu zdravia za použitia nových technológií a postupov. Ak by sa napr. v súčasnosti prestali používať výdobytky modernej medicíny ako anestézia a antiseptická chirurgia, išlo by o porušovanie práva na ochranu zdravia, hoci pred 500 rokmi, keď takéto výdobytky prístupné neboli, ich nepoužívanie porušovaním práva na ochranu zdravia nebolo.

Možno preto argumentovať, že vynájdenie nových postupov v oblasti genetiky a biotechnológií a relatívna dostupnosť niektorých z nich zakladajú právo ľudí ťažiť z nich. Ich neaplikácia vtedy, keď je to možné, by mohla byť vnímaná ako porušovanie práva na ochranu zdravia. Inak povedané, jednotlivci majú od spoločnosti nárok na čo najširšiu a najefektívnejšiu ochranu zdravia a eugeniku možno vnímať ako jeden z jej prejavov.

Pri ochrane ľudských práv eugenikou možno hovoriť o efektoch, ktoré sa prejavujú relatívne okamžite a tých, ktoré sa prejavujú až v dlhodobejšom časovom horizonte.⁶¹ Tie

---

s bežnou inteligenciou, stav mentálnej retardácie u neho možno docieľiť psychochirurgickými zákrokmi (poškodením mozgu a pod.). Postupy, ktoré by u mentálne retardovaných napravili ich kognitívny deficit, však zatiaľ známe nie sú. Teda jedinec, ktorý sa narodí bez postihnutia, si bude môcť vybrať, či sa do stavu analogickému postihnutiu dostane, zatiaľ čo jedinec, ktorý sa narodí už ako postihnutý, túto možnosť nemá. Toto však neplatí pre všetky postihnutia.

⁶¹ Oliver Wendell Holmes v rozhodnutí Najvyššieho súdu Spojených štátov amerických z roku 1927 v prípade *Buck vs. Bell*, v ktorom potvrdil zákon o nútenej sterilizácii, uviedol:

„Bolo by zvláštne, keby [verejný záujem] nemohol tých, ktorí už vysávajú silu štátu, vyzvať na menšie obety – ktoré často dotknutými ani nie sú takto vnímané – na zabránenie tomu, aby sme v budúcnosti boli zaplavení neschopnosťou. Je lepšie pre celý svet, ak miesto čakania na to, kým degenerované potomstvo bude páchať kriminalitu alebo zahynie od hladu pre svoju imbecilitu, spoločnosť zabráni tým, ktorí sú zjavne nespôsobilí na reprodukciu, pred ďalším rozmnožovaním svojho druhu. (...) Tri generácie slabomyselných sú dost’.“

prvé sú priamejšie a viac genetického charakteru; napr. zlepšenie zdravia zdvihnutím genetických predpokladov naň či odstránením genetických väd. Efekty druhého typu sú menej priame a viac následkom pôsobenia prostredia; ide napr. o zlepšenie ochrany zdravia znížením násilnej kriminality alebo skvalitnením zdravotnej starostlivosti (niektoré z týchto účinkov však môžu byť pomerne hypotetické, hoci pravdepodobné). Tieto dva typy efektov možno vidieť v prípade väčšiny práv chránených eugenikou, nielen práva na ochranu zdravia.

Obhajcovia kompatibility eugeniky s ľudskými právami sa teda môžu oprieť ako o rovnu účinkov s relatívne okamžitými prejavmi, tak aj pozitívny vplyv eugeniky v dlhodobjšom časovom horizonte. Na druhej strane, zásahy eugeniky do ľudských práv sa spravidla týkajú iba konkrétnych jedincov a sú časovo obmedzené.

Možno teda použiť aj argument globálnej časovej škály: ak sa eugenika nepoužije na odstránenie geneticky nepriaznivých stavov, tieto budú zotrvať v populácii v zásade bez časového obmedzenia.⁶² Zásahy do ľudských práv plynúce z eugeniky sú však len dočasné.⁶³ Napríklad, nútená sterilizácia jedinca s genetickým postihnutím môže byť väčším zásahom do ľudských práv ako život s genetickým postihnutím (oproti životu bez genetického postihnutia) potomka tohto jedinca, misky váh sa však môžu nakloniť, ak sa vezme do úvahy, že sterilizovaný jedinec by bol iba jeden, zatiaľ čo jeho potenciálnych potomkov obrovské množstvo.

V poslednej citovanej vete Holmes referuje na prípad Carrie Buckovej, údajne slabomyselnej ženy, ktorej matka i dcéra boli tiež klasifikované ako slabomyselné, a ktorej sterilizácia bola namietaná ako neoprávnená, no Najvyšším súdom Spojených štátov amerických v citovanom rozhodnutí schválená ako v súlade s právom. Text celého rozhodnutia je dostupný na: <<http://laws.findlaw.com/us/274/200.html>> (odkaz k 6. januáru 2010)

⁶² Existuje sice istá pravdepodobnosť, že tieto sa vymietia aj náhodne, rovnako je však možné, že náhoda bude viesť ešte k ich zhoršeniu. K ich odstráneniu by teda takmer isto museli viesť vedomé eugenické rozhodnutia.

⁶³ Dalo by sa dokonca tvrdiť, že eugenické opatrenia by po istých počiatkových úspechoch a „vyčistení“ genofondu od nežiaducich génov bolo možné postupne zmierňovať až odstraňovať (minimálne na istý čas). Vzhľadom na obmedzené možnosti a znalosti človeka o genetických procesoch je však v súčasnosti takýto vývoj nevelmi pravdepodobný.

3.3.3 Prípustnosť niektorých eugenických metód

Vyššie som načrtol, ktoré ľudské práva vo všeobecnosti súvisia s eugenikou. Samozrejme, každá eugenická metóda zasahuje do trochu odlišných z uvedených práv a čiastočne odlišné práva aj chráni, alebo do nich zasahuje či ich chráni v inej miere. Prípustnosť určitej eugenickej metódy je potom daná pomerovaním dotknutých a chránených práv v konkrétnom prípade.

Keby sa mal posudzovať súlad aplikácie určitej eugenickej metódy v praxi s ľudskými právami, išlo by už o konkrétnejšiu koncepciu ľudských práv, ktorú by bolo nutné interpretovať na podklade dôkladnej analýzy relevantných okolností a s ohľadom na spoločenské a iné dôležité pomery. Nakoľko v tejto podkapitole sa pohybujem v rovine všeobecnej koncepcie ľudských práv, načrtnem len niektoré všeobecné vzťahy. Je taktiež potrebné dodať, že výsledok takéhoto posudzovania by závisel aj od hodnotových preferencií interpretujúceho.

V prípade metód dobrovoľnej klasickej eugeniky nie sú zasiahnuté takmer žiadne z uvedených práv, a to bez ohľadu na to, či ide o pozitívnu alebo negatívnu eugeniku. To isté platí pre pozitívnu klasickú eugeniku, či už je dobrovoľná alebo povinná. V podstate jediným právom, do ktorého je zasahované, je právo nebyť diskriminovaný v prípade tých osôb, ktoré by nemohli byť adresátmi výhod plynúcich z príslušných eugenických programov, resp. ktoré by museli byť adresátmi nevýhod.⁶⁴

Najviac problematické z hľadiska ľudských práv sú metódy povinnej klasickej eugeniky, a to najmä negatívnej. Toto je však relatívne najužšia skupina eugenických metód, hoci v priebehu histórie boli takéto postupy niekedy využívané.

Ako uvádza King (1999, s. 177), i keď je sám oponentom eugeniky⁶⁵: „Hoci je pravda, že v niektorých krajinách eugenická hnutia uspeli v presvedčovaní štátu, aby

---

⁶⁴ Napr. v prípade možnosti dať sa sterilizovať za finančnú kompenzáciu pre osoby nízkeho sociálneho statusu by týmito diskriminovanými boli jedinci vyšších sociálnych statusov, v prípade zvýšenej finančnej podpory pre rodičov s vysokoškolským vzdelaním zase rodičia bez vysokoškolského vzdelania a pod. Zaujímavou možnosťou by mohlo byť zaviesť výhody pre všetky skupiny, ktoré by však pre isté skupiny zvyšovali nepriamo úmerne k počtu detí a pre iné priamo úmerne.

⁶⁵ V tom istom článku píše: „...myslím si, že eugenika – minimálne vo všetkých podobách, v akých sa dosiaľ vyskytla a ktoré možno predvídať (...) je sociálne škodlivá a spôsobuje ujmu ľuďom so

podporil ich ciele, donútenie nikdy nebolo základným znakom eugenickej teórie ani praxe. Od jej prvopočiatkov mnohí eugenici, vrátane zakladateľa eugenického hnutia, Francisa Galtona, odporovali donúteniu v presvedčení, že ak budú ľudia dôkladne informovaní, prirodzene budú činiť ‚správne‘ reprodukčné rozhodnutia. Definície eugeniky, ktoré neberú do úvahy Galtona, sotva môžu byť brané vážne.“

Skutočnosť, že eugenika je takmer vždy spájaná s týmito radikálnymi metódami – aj keď tvoria len jej malú časť, je dôsledkom negatívnej publicity, ktorú si vyslúžila po druhej svetovej vojne.

Možno tiež poukázať na to, že hoci metódy nútenej sterilizácie sú kruté na dnešné štandardy, za posledných 70 rokov došlo k prudkému rozvoju humanistického myslenia a ľudských práv a mnohé bežné štandardy vtedajšieho zmýšľania by dnes boli eticky neprijateľné. Eugenika v prvej polovici 20. storočia bola uskutočňovaná s ohľadom na tieto etické štandardy a keby sa eugenické idey zavádzali dnes, zvolené metódy by skôr odrážali v súčasnosti prevládajúcu morálku.⁶⁶ Istá miera nútenej negatívnej eugeniky by však mohla byť prípustná aj dnes, a to napríklad v prípade kriminálnych recidivistov.⁶⁷

Súčasný rozvoj biotechnológií však umožňuje upustiť od hrubších metód klasickej eugeniky. Biotechnologické metódy novej eugeniky sa takmer vždy viažu na dobrovoľnosť. Vzhľadom na to, že v sebe často zahŕňajú usmrtenie embrya, vyvstávajú ohľadom nich závažné etické otázky, ktoré však vo väčšine koncepcií ľudských práv – ktoré pripúšťajú usmrtenie ľudského embrya či plodu často aj bez medicínskej indikácie – nie sú veľmi právne relevantné.⁶⁸ Podobne by bolo možné poukázať na to, že embryo je diskriminované z dôvodu svojho genetického zloženia, právo nebyť diskriminovaný však obvykle embryám priznávané nebýva.

---

znevýhodneniami. Nejaké miere eugeniky sa zrejme vyhnúť nedá, ale mali by sme spraviť čo najviac pre jej obmedzenie.“ (King, 1999, s. 176)

⁶⁶ Zimen (2011, s. 5) taktiež poukazuje na to, že „[a]plikácia eugenických opatrení v súčasnom svete sa zmenila a modifikovala súčasne s vedeckým a spoločenským rozvojom“. Pozrite tiež pozn. 40.

⁶⁷ K pojednaniu o genetických aspektoch kriminality pozrite napr. Bakalář (2003, s. 63 – 68, 276 – 277).

⁶⁸ Aj Bakalář vidí budúce možnosti eugeniky skôr v novej eugenike (2003, s. 303). Toto je však práve tá skupina metód, ktorej explicitné zákazy sa začínajú zavádzať.

Celkovo možno teda uzavrieť, že väčšina eugenických metód je nielen v súlade so všeobecnou koncepciou ľudských práv, ale všeobecná koncepcia ľudských práv aj volá po ich aplikácii, nakoľko použitie miernych metód eugeniky v zásade chráni ľudské práva vo väčšej miere, ako ich poškodzuje. Niet preto divu, že v súčasných koncepciách ľudských práv badať snahy o priamy zákaz eugeniky: keby tento zákaz totiž postulovaný nebol, potreba zavedenia eugenických opatrení by mohla vyplývať z ľudských práv a dosiahnutého vedeckého pokroku.

3.4 Eugenika a slovenská koncepcia ľudských práv

Skutočnosť, že viaceré eugenické metódy, ako i hlavná idea eugeniky, sú zlučiteľné so všeobecnou koncepciou ľudských práv, by sama o sebe ešte neznamenalala, že sú bez právnych ťažkostí aplikovateľné aj na Slovensku. Hoci slovenská koncepcia ľudských práv v sebe v podstate obsahuje všeobecnú koncepciu ľudských práv, je reštriktívnejšia. Argumenty použité na obhajobu tvrdenia, že určité eugenické metódy sú bez väčších problémov zlučiteľné so všeobecnou koncepciou ľudských práv možno do istej miery použiť aj na obhajobu tvrdenia, že eugenika vo svojich miernych podobách nie je v závažnom rozpore so slovenskou koncepciou ľudských práv, sú tu však isté špecifiká, na ktoré treba brať osobitný ohľad.

Problémom pre obhajcu kompatibility eugeniky so slovenskou koncepciou ľudských práv je najmä článok 3 Charty základných práv Európskej únie, ktorý zakazuje bližšie nešpecifikované „eugenické praktiky“. Článok 21 Charty zakazuje „akúkoľvek diskrimináciu najmä z dôvodu (...) genetických vlastností“. Dohovor o ľudských právach a biomedicíne taktiež ustanovuje, že je „[a]kúkoľvek forma diskriminácie osoby na základe jej genetickej vybavenosti je zakázaná“ (čl. 11) a umožňuje len také zásahy do ľudského genómu, ktorých cieľom nie je zmena genómu potomkov (čl. 13). Zdalo by sa teda, že eugenika je v týchto ustanoveniach v podstate explicitne zakázaná, a tak jej uplatnenie nemôže byť v súlade so slovenskou koncepciou ľudských práv.

Domnievam sa, že argumentáciu v prospech zlučiteľnosti eugeniky so slovenskou koncepciou ľudských práv možno rozvinúť najmä tromi smermi: kritikou uvedených ustanovení európskych ľudskoprávných dokumentov; poukázaním na existenciu eugenických opatrení na Slovensku a poukázaním na to, že eugenika môže slúžiť na

ochranu ľudských práv. Ďalej sa budem týmto argumentačným postupom venovať bližšie.

3.4.1 Kritika ustanovení európskych ľudskoprávných dokumentov obmedzujúcich eugeniku

3.4.1.1 Právo nebyť diskriminovaný na základe genetických vlastností

Ako bolo spomenuté, článok 21 Charty základných práv Európskej únie zakazuje akúkoľvek diskrimináciu osoby z dôvodov jej genetických vlastností a podobne článok 11 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne.

Toto ustanovenie, aj pri relatívne širokom výklade, však zrejme nezakazuje všetky metódy eugeniky. Ak sa pod „osobou“ rozumie len dospelý človek, umožňuje napr. vykonávať umelé prerušenie tehotenstva alebo embryonálnu selekciu aj na základe genetických vlastností – na embryá a plody sa potom právo nebyť diskriminovaný na základe genetických vlastností ešte nevzťahuje, pretože nie sú osobami.⁶⁹

Ďalší problém s týmto ustanovením je – nakoľko ľudský genóm značne rozsiahlo ovplyvňuje človeka – že ak by sa malo uplatniť v širokom výklade, nebolo by možné prakticky žiadne rozlišovanie medzi ľuďmi. V podstate každá ľudská vlastnosť má istý genetický základ: to vyplýva už len z toho, že ide o vlastnosť tela a telo je vystavané na základe kódu DNA. Každé robenie rozdielu medzi ľuďmi je teda do istej miery robenie rozdielu medzi ich genetickými predpokladmi.

Okrem tohto, medzi ľuďmi nie je takmer nikdy robený rozdiel priamo na základe ich genetických vlastností, ale skôr na základe určitých prejavov vlastností, ktoré majú aj genetickú komponentu. Pri postupoch klasickej eugeniky nie je vo zvyku robiť priame genetické testovania, ale skôr podporovať skupiny ľudí, o ktorých sa predpokladá, že majú lepšie genetické predpoklady na určité vlastnosti, napr. ľudí s vyšším dosiahnutým vzdelaním. Ak by sme však toto považovali za neprípustné z dôvodu, že ide o rozlišovanie medzi ľuďmi na základe ich genetických vlastností, potom by aj prijímanie

---

⁶⁹ Podobného názoru je i Holub (2006, s. 1123).

do zamestnania na základe dosiahnutého vzdelania malo byť neprípustné, čo je interpretácia, ktorá sotva obstojí.

V určitých prípadoch by zase právo nebyť diskriminovaný na základe genetických vlastností, naopak, mohlo svedčiť v prospech využitia biotechnologických metód blízkyh eugenike.⁷⁰

Ukazuje sa teda, že vyššie uvedené ustanovenie nemožno vykladať príliš široko, v opačnom prípade by s ním bolo v rozpore takmer každé rozlišovanie medzi ľuďmi. Široký výklad zjavne nie je ten, ktorý je prijatý súčasnou oficiálnou interpretáciou slovenskej koncepcie ľudských práv. Pri užšom výklade ale nie sú eugenické opatrenia z hľadiska práva nebyť diskriminovaný na základe genetických vlastností problematické, čo sa týka možnosti klasickej eugeniky.

Metódy novej eugeniky síce rozlišujú priamo na základe genetických vlastností, ale týkajú sa predovšetkým zásahov na embryu; v takýchto štádiách vývinu však ešte zrejme nejde o osobu, a teda nemožno presvedčivo argumentovať právom nebyť diskriminovaný na základe genetických vlastností, keďže toto právo embryu neprislúcha.

---

⁷⁰ Prípady jedincov sterilných z genetických dôvodov sa vyskytujú napr. pri chromozomálnych aberáciách ako Downov syndróm. Takíto ľudia za bežných okolností nemôžu mať vlastné deti, za použitia biotechnológií, napr. génovej manipulácie by však teoreticky bolo možné upraviť ich gaméty tak, aby boli schopné reprodukcie. Takáto úprava by však sama zároveň mala eugenické následky, pretože by skvalitňovala skvalitňovala populáciu odstraňovaním genetických porúch.

V podstate možno povedať, že jediný spôsob, akým títo ľudia môžu mať vlastné deti – a teda nebyť diskriminovaní na základe svojich genetických vlastností – je použiť biotechnologický postup blízky eugenike.

Proti takejto argumentácii však možno vzniesť námietku, že zákaz diskriminácie vyžaduje predovšetkým rovnosť príležitostí a nie rovnosť výsledkov. V prípade, že by reprodukčné biotechnológie spomenutého typu boli zakázané plošne pre každého, nedochádzalo by v tomto zmysle slova k diskriminácii.

3.4.1.2 Zákaz zásahov do ľudského genómu, ktoré ovplyvňujú genetické zloženie potomkov

Článok 13 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne umožňuje zásahy smerujúce k zmene ľudského genómu len pre preventívne, diagnostické alebo terapeutické účely a len ak ich cieľom nie je zmena genómu potomkov.

Otázkou v prvom rade je, čo je to „zásah do ľudského genómu“. Nakoľko Dohovor o ľudských právach a biomedicíne sa primárne dotýka biotechnológií ako genetické inžinierstvo či génová manipulácia, možno zrejme povedať, že až tak neinterferuje s možnosťami klasickej eugeniky.

Ďalej si treba uvedomiť, že zásah do genómu určitej osoby má prakticky vždy za následok aspoň potenciálnu zmenu genómu jej potomkov, ak daná osoba má deti. Ak teda Dohovor o ľudských právach a biomedicíne pripúšťa zmeny ľudského genómu, pripúšťa aj to, že bude zmenený genóm potomkov, pretože nezakazuje takto geneticky zmeneným ľuďom reprodukciu. Ak by sme teda toto ustanovenie vykladali široko, protirečilo by samo sebe, pretože by nebol možný prakticky žiadny zásah do ľudského genómu (keďže vždy by tu bolo riziko, že bude viesť k zmene genómu potomkov).⁷¹

Článok 14 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne znie: „Použitie techník lekárskej asistovanej prokreácie nie je dovolené na účely voľby pohlavia budúceho dieťaťa s výnimkou prípadu, kde by sa malo vyhnúť vážnemu dedičnému ochoreniu viažucemu sa na pohlavie.“ Takéto opatrenie pomerne priamo smeruje k skvalitňovaniu genetického zloženia populácie, možno ho teda považovať za eugenické.

Ustanovením článku 13 sú však zrejme znemožnené tie „zásahy do ľudského genómu“, ktoré sa netýkajú zdravia, teda napr. zásahy do ľudského genómu robené s cieľom zvýšiť inteligenciu alebo zlepšiť mravný charakter.

Článok 13 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne teda čiastočne obmedzuje možnosti eugeniky, hoci ju neznemožňuje. Naopak, priamo umožňuje opatrenia, ktoré sú eugenické.

---

⁷¹ Holub (2006, s. 1022) ohľadom tohto ustanovenia píše: „Chce se doufat, že jeho současná podoba je výsledkem chyby tvůrců úmluvy, nikoli záměrem.“

3.4.1.3 Zákaz eugenických praktík

Podľa čl. 3 Charty základných práv európskej únie: „V oblastiach medicíny a biológie sa musí rešpektovať najmä (...) zákaz eugenických praktík, najmä tých, ktoré sú zamerané na selekciu osôb...“

V prvom rade si treba zodpovedať otázku, či sú zakázané všetky „eugenické praktiky“, alebo len niektoré. Eugenické praktiky sa zakazujú „v oblastiach medicíny a biológie“, čo naznačuje, že tento zákaz sa, podobne ako v prípade Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne, vzťahuje najmä na biotechnológie a metódy novej eugeniky. Odôvodnenie Charty sa odvoláva na Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, čo by potvrdzovalo túto tézu (Boguszak (2005, s. 1208)). Možnosti klasickej eugeniky by pri takomto výklade mali teda ostať relatívne nedotknuté. Na druhej strane, možno poukázať na to, že eugenika sa opiera o genetiku a genetika je súčasť biológie, každá eugenika teda spadá do oblasti biológie. S prihliadnutím na účel spomínaného ustanovenia teda takýto výklad podľa môjho názoru skôr neobstojí. Je zjavne smerované proti eugenike vo všeobecnosti, nielen novej eugenike.

Ďalším argumentom, ktorý by bolo možné vzniesť na oslabenie tohto zákazu, by bolo poukázať na to, že eugenika nie je nutne zameraná na „selekciu osôb“, ale môže sa týkať aj pomerne konkrétnych génov.⁷² Takýto argument je však neplatný, pretože sú zakázané *najmä* eugenické praktiky zamerané na selekciu osôb a nie *len* takéto praktiky.

Najväčším nedostatkom tohto ustanovenia je, že nie je jasné, čo je myslené pod „eugenickými praktikami“. Toto slovné spojenie nie je nikde relevantne priblížené,⁷³ a predstavuje zrejme jedinú rozumnú možnosť, o ktorú by sa mohol oprieť zásatanca kompatibility eugeniky s týmto ustanovením.

Pre účely tejto práce si treba v prvom rade klásť otázku, v akom vzťahu je vymedzenie „eugenických praktík“ v Charte s ponímaním eugeniky, ktoré som predstavil

---

⁷² Podobnú argumentáciu, v trochu inom kontexte, uvádza napr. Duke (2008, s. 666).

⁷³ Aj podľa Boguszaka (2005, s. 1208) tento zákaz „pripouští různý výklad a dostupné materiály nevnášejí jasno“. Na tento nedostatok poukazuje aj Holub (2006, s. 1116). Ohľadom predmetného zákazu uvádza: „Toto ustanovení považují za nešťastné, v konečném důsledku totiž deformuje smysl lékařského poslání tím, že znemožňuje úsilí o prostou nápravu genetických vad.“ (Holub, 2006, s. 1116) Taktiež podľa Boguszaka (2005, s. 1209) ide o „neblahé, velmi nehumánní ustanovení“.

v druhej kapitole. Zdá sa zjavným, že „eugenické praktiky“ v Charte sú užšie ako moje ponímanie eugeniky.

Poukázať možno na to, že slovenská právna úprava (ako bude ukázané v časti 3.4.2.1) za istých okolností umožňuje umelé prerušenie tehotenstva u geneticky poškodeného plodu v prípadoch, kedy by geneticky zdravého plodu umelé prerušenie tehotenstva možné nebolo. Takáto praktika je podľa môjho vymedzenia eugenická, no nezdá sa, že by bola v spore s oficiálnym výkladom ustanovenia Charty, s ktorým vnútroštátne slovenské právo musí byť v súlade. Z toho vyplýva, že moje ponímanie „eugenických opatrení“ je širšie ako vnímanie „eugenických praktík“ v Charte, teda aplikácia niektorých eugenických metód – v tom slova zmysle, v akom ich ponímam v tejto práci – by nemusela byť vylúčená.

Treba taktiež poukázať na to, že aj ak by z ustanovenia čl. 3 Charty bolo odvoditeľné „právo nebyť podrobený eugenickým praktikám“, neznamenalo by to úplnú nemožnosť eugeniky. Táto argumentácia je bližšie rozvedená v časti 3.4.3.

V každom prípade však toto ustanovenie veľmi okliešťuje možnosti eugeniky.

3.4.1.4 Zhrnutie

Z analýzy ustanovení predmetných európskych dokumentov je zámer smerovať k zákazu eugeniky v európskej koncepcii ľudských práv pomerne zjavný, hoci často je vyjadrený pomerne nedôsledne či nelogicky. Domnievam sa však, že je skôr absenciou prejavu vôle, než absenciou vôle zakázať eugeniku.

Výhrady proti právnej prípustnosti eugeniky založené na poukazovaní na právo nebyť diskriminovaný na základe genetických vlastností a zákaz zásahov, ktorých cieľom je zmeniť genóm potomkov, by sa dali vhodne smerovanou argumentáciou pomerne úspešne odvrátiť (hoci by stále eugeniku do istej miery obmedzovali), takže i napriek ich existencii by bola umožnená aplikácia pomerne širokej palety eugenických metód. Takáto argumentácia by však bola založená skôr na technickej nedokonalosti daných ustanovení – nakoľko ich účel zabrániť eugenike je celkom jasne badateľný – čo by ju oslabovalo.

Priamy zákaz eugenických praktík v Charte základných práv Európskej únie je však pomerne nespochybniteľný. Dajú sa vznášať argumenty aj proti tomuto ustanoveniu,

sú však slabé a aj keby boli verbálne prijateľné, sú výrazne textualistické a evidentne smerujú proti duchu predmetného ustanovenia. Je však potrebné tiež poukázať na to, že „eugenické praktiky“ sú v Charte zjavne vnímané užšie ako „eugenické opatrenia“ v tejto práci.

Možno teda zhrnúť, že hoci ustanovenia vyššie uvedených európskych dokumentov možnosti eugeniky – v takom slova zmysle, v akom je ponímaná v tejto práci – výrazne obmedzujú, neznemožňujú ju úplne.

3.4.2 Potenciálne eugenické ustanovenia v súčasnom slovenskom práve.

Slovenská koncepcia ľudských práv je zakotvená predovšetkým v ústavných zákonoch a tiež rôznych dokumentoch medzinárodnej povahy, s ktorými musí byť v súlade zvyšok právneho poriadku. Ak by sme teda našli určité ustanovenia, ktoré v rámci slovenského práva zavádzajú eugeniku, vyplývalo by z toho, že eugenika nie je slovenskou koncepciou ľudských práv vylúčená.⁷⁴

Nazdávam sa, že v slovenskom právnom poriadku existujú minimálne tri ustanovenia, ktoré možno označiť vo väčšej či menšej miere za eugenické. Ako som uviedol v 2. kapitole, opatrenie môže byť eugenické buď na základe cieľa (skvalitniť genetické zloženie populácie) alebo na základe faktického následku (relatívne priame

---

⁷⁴ Je síce možné, že tieto ustanovenia sú v skutočnosti v rozpore so slovenskou koncepciou ľudských práv, ale tento rozpor doposiaľ nebol zistený. Rozhodne však nie sú v rozpore so súčasnou oficiálnou interpretáciou slovenskej koncepcie ľudských práv.

Nie sú mi známe ani žiadne závažnejšie pokusy o spochybnenie súladu nižšie uvedených zákonov s ľudskými právami, s výnimkou zákona o umelom prerušení tehotenstva, ktorého súlad s ľudskými právami bol napadnutý na ústavnom súde a ústavný súd rozhodol, že je s nimi v súlade. (Treba však uviesť, že napádaná bola podstata umelého prerušenia tehotenstva z medicínsky neindikovaných dôvodov; ustanovenie, ktoré považujem za eugenické, nebolo ústavným súdom posudzované z hľadiska súladu s ľudskými právami.)

Že v budúcnosti bude rozpor detekovaný (t. j. že sa zmení interpretácia koncepcie), to, pochopiteľne, nemožno vylúčiť. Takýto argument však veľmi relevantný nie je, pretože platí pre akékoľvek ustanovenie; ak by sme ho prijali, nemohli by sme vlastne žiadne ustanovenie právneho poriadku vyhlasať za súladné s ľudskými právami, pretože teoreticky je vždy možné, že niekedy bude ústavným súdom vyhlásené za rozporené s ľudskými právami.

smerovanie k skvalitneniu genetického zloženia populácie), preto budem skúmať tieto dve kritériá predmetných ustanovení.

3.4.2.1 Zákon o umelom prerušení tehotenstva

§ 4 zákona o umelom prerušení tehotenstva ustanovuje, že umelé prerušenie tehotenstva možno vykonať len vtedy, ak tehotenstvo nepresiahlo 12 týždňov. § 5 stanovuje výnimky z tohto pravidla, jednou z ktorých sú zdravotné dôvody, ak ide o „geneticky chybný vývoj plodu“. Pre takéto prípady nie je ustanovené časové obmedzenie, umelé prerušenie tehotenstva možno vykonať aj po 12. týždni tehotenstva.

Vyhláška k tomuto zákonu (74/1986 Zb.) v prílohe obsahuje zoznam konkrétnych „chorôb, syndrómov a stavov, ktoré sú zdravotnými dôvodmi pre umelé prerušenie tehotenstva“. Medzi ne zaraduje napríklad „[z]ávažné dedičné choroby a chyby, ak riziko poškodenia plodu určené genetickým vyšetrením prevyšuje 10 %“, pričom v ojedinelých prípadoch postačuje i nižšie riziko.

Zavedenie tejto možnosti mohlo byť motivované rôznymi účelmi. Do úvahy prichádza buď priamo eugenický účel, ale mohlo ísť aj iba o snahu šetriť finančné prostriedky (geneticky postihnutí jedinci sú často finančnou záťažou pre štát). Najpravdepodobnejšie išlo o opatrenie smerujúce k ochrane zdravia v prípade konkrétneho budúceho jedinca bez toho, že by sa zákonodarca systematickejšie zamýšľal nad eugenickým rozmerom otázky.

Smerovanie k zmene genetického zloženia populácie je pomerne priame: toto ustanovenie úplne explicitne prihliada na genetické aspekty plodu a z faktu, že ide o „geneticky chybný vývoj plodu“ vyvodzuje konkrétne právne následky. Z hľadiska kritéria faktického následku toto opatrenie teda je eugenickým.

3.4.2.2 Trestný zákon

§ 203 trestného zákona ustanovuje trestný čin súlože medzi príbuznými. Dopustí sa ho ten, „[k]to vykoná súlož s príbuzným v priamom rade alebo so súrodencom“. Za tento trestný čin možno uložiť trest odňatia slobody až na dva roky.

Kríženie medzi blízkymi príbuznými vedie k väčšiemu riziku genetických porúch potomstva (Daughtry, 2010). Je preto nesporné, že zákaz incestu má isté eugenické

následky. Otázka však je, aký cieľ sa jeho zákazom sledoval. Okrem potenciálne eugenického účelu môže slúžiť na ochranu spoločenskej morálky a tiež prevenciu sexuálneho násillia v rámci rodín. Napríklad znásilnenie dieťaťa alebo súrodenca by sa veľmi ťažko dokazovalo, ak by páchatel tvrdil, že dotyčná osoba so súložou súhlasila. Eugenický cieľ teda nemožno jasne preukázať.

Čo sa týka faktických následkov, smerovanie k zmene genetického zloženia populácie je skôr nepriame, takže na základe tohto kritéria asi nemožno ustanovenie o zákaze incestu pod eugeniku podradiť.

3.4.2.3 Zákon o rodine

Podľa § 1 zákona o rodine majú snúbenci pred uzavretím manželstva poznať svoj zdravotný stav, čo musia pri uzavretí manželstva aj súhlasne vyhlásiť (§ 6). Výraz „zdravotný stav“ nie je bližšie vyložený, ale rozhodne podeň možno podradiť aj genetické ochorenia či poruchy.

Toto ustanovenie má potenciálne eugenický účel,⁷⁵ možno ho však vysvetliť rovnako dobre aj neeugenicky. Zdravie je omnoho širší pojem než len genetické zdravie. Je pravdepodobné, že motiváciou na prijatie tohto ustanovenia bola skôr snaha zabezpečiť harmóniu v manželstvách, ktorá môže byť narušená tým, že snúbenci si navzájom zamlčia svoj zdravotný stav (napríklad čo sa týka pohlavne prenosných chorôb alebo neplodnosti). Takýto účel však nemá s eugenikou veľa spoločného.

Eugenický aspekt je teda, zdá sa, iba vedľajším následkom a čo do rozsahu je veľmi malý (umožňuje uzavrieť manželstvo aj geneticky nezdravým jedincom a nijak neobmedzuje ich reprodukciu), ak vôbec nejaký, takže toto ustanovenie nie je eugenikou z hľadiska faktických následkov.

---

⁷⁵ Je zaujímavé komparovať toto ustanovenie s „prikázaniami pre výber partnera“, ktoré boli presadzované v nacistickom Nemecku a mali silne eugenicko-rasový charakter. Šieste z týchto prikázaní uvádza: „Vyžaduj od svojho partnera zdravotné potvrdenie vhodnosti na sobáš a ty ho taktiež poskytni.“ (Stoddard, 1940, kap. 16), čo sa veľmi približuje zneniu slovenského zákona.

§ 10 zákona o rodine zakazuje manželstvo medzi predkami a potomkami a medzi súrodencami; tieto ustanovenia možno vykladať podobne ako zákaz incestu v trestnom zákone.⁷⁶

3.4.2.4 Zhrnutie

Z analýzy troch prípadov potenciálne eugenických ustanovení súčasného slovenského právneho poriadku vyplýva, že väčšinu z nich možno vysvetliť aj neeugenicky a tieto vysvetlenia ich pôvodu sa javia ako najpravdepodobnejšie.⁷⁷ To neznamená, že tieto ustanovenia nemôžu mať eugenický efekt, ale ich smerovanie k skvalitňovaniu genetického zloženia populácie je tak zanedbateľné, že ich nemožno považovať za eugenické opatrenia.

Výnimkou sú len ustanovenia zákona o umelom prerušení tehotenstva (za istých podmienok prihliadajúce na genetické faktory pri vykonávaní umelého prerušenia tehotenstva), ktoré sú celkom zjavne eugenické ak nie v účele, tak minimálne v priamom smerovaní k skvalitneniu genetického zloženia populácie.

Poukázanie na jediné eugenické opatrenie v rámci celého právneho poriadku neutvára veľmi silný vzťah medzi slovenskou koncepciou ľudských práv a eugenikou. Primárnou otázkou však nie je to, či v slovenskom práve eugenika je zakotvená, ale či slovenská koncepcia ľudských práv eugeniku pripúšťa. Existencia zjavného eugenického opatrenia naznačuje, že v rámci súčasnej oficiálnej interpretácie slovenskej koncepcie

---

⁷⁶ Rovnaká nemožnosť uzavrieť manželstvo platí aj pre príbuzných na základe osvojenia, čo naštrbuje tézu, že účelom tohoto ustanovenia je zabrániť geneticky poškodenému potomstvu. Zdalo by sa skôr, že jeho účelom je chrániť spoločenskú morálku, hoci sa nevyklučuje, že sú chránené obe hodnoty.

⁷⁷ Skutočnosť, že tieto ustanovenia boli vedené eugenickými cieľmi (prípadne ide o nejaké pozostatky eugenického myslenia), nemožno úplne vylúčiť, nakoľko „úmysel“ či „cieľ“ orgánov verejnej moci sa zisťuje len ťažko, keďže ide v zásade o fikciu. V prípadoch týchto ustanovení máme dostupných len málo informácií, ktoré by nám ho pomohli jasne určiť.

Najviac osvetľujúcimi by mohli byť vyjadrenia samotných predstaviteľov zákonodarných orgánov, najmä navrhovateľov týchto predpisov. Uvedené ustanovenia sú však často relatívne nepodstatné z hľadiska celých predpisov, ktorých súčasťou sú, a tak preskúmanie dôvodových správ a parlamentných rozpráv na otázku cieľu týchto ustanovení veľa svetla nevrhá. Dôvodové správy a stenozáznamy z rokovaní zákonodarných zborov ohľadom týchto predpisov možno nájsť online na stránke Národnej rady Slovenskej republiky (<http://www.nrsr.sk/>) a jej digitálnej knižnice (<http://www.nrsr.sk/dk/>).

ľudských práv neexistujú významné brzdy voči samotnej idey eugeniky, a preto aplikácia ďalších, miernych, eugenických metód by nemusela byť vylúčená.

3.4.3 Použitie eugeniky na ochranu ľudských práv

Ako bolo ukázané v časti 3.4.1, predmetné ustanovenia európskych dokumentov nezakazujú eugeniku – v takom slova zmysle, v akom ju ponímam v tejto práci – plošne a v celom rozsahu, hoci do veľkej miery obmedzujú možnosti jej uplatnenia. Aj ak by však „právo nebyť podrobený eugenickým praktikám“ bolo explicitne zakotvené a vzťahovalo by sa na celú eugeniku plošne, stále by to neznamenal, že eugenické opatrenia nemožno uskutočniť za žiadnych okolností.

Toto vyplýva z povahy ľudských práv ako princípov. Jednotlivé ľudské práva sú často vo vzájomnom protiklade. Ich vzájomným pomerovaním so zohľadnením osobitostí prípadu sa preto prikláňa k tomu, ktoré sa má uplatniť vo väčšej miere. Nakoľko eugenika môže prispieť k ochrane ľudských práv, i právo nebyť podrobený eugenickým praktikám by mohlo byť v určitých prípadoch prelomené tým, že nad ním prevážia tie práva, ktoré sú realizované eugenickými postupmi. Toto v zásade umožňuje článok 52 Charty a 26 Dohovoru (avšak len pre článok 14)..

Táto argumentácia je bližšie rozvedená v častiach 3.3.2 a 3.3.3, pričom mnohé z toho, čo platí pre všeobecnú koncepciu ľudských práv platí i pre slovenskú koncepciu ľudských práv.

3.5 Zhrnutie

V tejto kapitole som sa venoval vzťahu ľudských práv a eugeniky, pričom som skúmal, či a ak áno, ktorá časť eugeniky alebo za akých podmienok je zlučiteľná s ľudskými právami. Problematika vzťahu ľudských práv a eugeniky je komplexná, čo je spôsobené šírkou a vnútornou komplikovanosťou konceptov eugeniky a ľudských práv. Analýzu vzťahu eugeniky a ľudských práv som si preto rozdelil do viacerých častí.

Najprv som si kládol otázky, či existujú ľudské práva, do ktorých eugenika vôbec nezasahuje a či existujú také eugenické metódy, ktoré nezasahujú do žiadnych ľudských práv. Dospel som k zisteniu, že existujú také práva, ba že ide o väčšinu ľudských práv (napr. právo na mier, právo na prácu, právo na slobodu prejavu, atď.) a aj také metódy

(najmä metódy súkromnej eugeniky ako výber partnera či niektoré metódy reprogenetiky ako genetické poradenstvo, ale napr. aj edukácia). Tieto závery by mali platiť pre všetky neextrémne intepretácie všetkých tých koncepcií ľudských práv, ktoré obsahujú uvedené práva.

Následne som sa zaoberal vzťahom eugeniky a všeobecnej koncepcie ľudských práv. Poukázal som na to, že eugenika môže výrazne prispieť k ochrane niektorých ľudských práv (napr. právo na ľudskú dôstojnosť, právo na život a právo na ochranu zdravia). Na druhej strane do viacerých ľudských práv tiež zasahuje (napr. právo na ľudskú dôstojnosť, právo založiť si rodinu a právo na nedotknuteľnosť osoby), čo však nie je nijak neobvyklé u mnohých opatrení, ktoré sú v súlade s ľudskými právami (napr. inštitút väzby, pravidlá cestnej premávky a pod.).

Eugenika sa dá uskutočňovať rôznymi metódami, pričom tieto sa líšia v miere, v akej do ľudských práv zasahujú a v akej ich chránia. Zlučiteľnosť tej-ktorej metódy s ľudskými právami by závisela od pomeru týchto dvoch účinkov, pričom pomerovanie by bolo ovplyvnené tým, s ktorou konkrétnou interpretáciou príslušnej koncepcie ľudských práv by sme narábali. Domnievam sa však, že často by mohli prevážiť dôvody pre použitie eugenických metód.

Následne som sa zaoberal zlučiteľnosťou eugeniky so slovenskou koncepciou ľudských práv. Na slovenskú koncepciu ľudských práv možno v otázke vzťahu k eugenike uplatniť mnohé z toho, čo bolo povedané o všeobecnej koncepcii ľudských práv, je však potrebné brať ohľad na isté špecifiká. Skúmal som ustanovenia Charty základných práv Európskej únie a Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne vzťahujúce sa k ľudskému genómu a zistil som, že tieto možnosti uplatnenia eugeniky výrazne obmedzujú, hoci ju úplne nevyklúčujú.

Ďalej som poukázal na to, že slovenská úprava umelého prerušenia tehotenstva má eugenické prvky, z čoho možno usudzovať na zlučiteľnosť aspoň niektorých eugenických opatrení so slovenskou koncepciou ľudských práv. Pri ďalšom zdôvodňovaní tejto zlučiteľnosti sa možno oprieť aj o tie argumenty, ktoré boli použité na obhajobu zlučiteľnosti eugenických metód so všeobecnou koncepciou ľudských práv, z dôvodu veľkého prekryvu týchto dvoch koncepcií.

Záver

Otázke právnych aspektov eugeniky sa v našej oblasti venuje len málo autorov. Touto prácou som sa snažil prispieť k zaplneniu tejto informačnej medzery ohľadom témy, ktorá je značne aktuálna. Zaoberal som sa preto ľudskými právami, eugenikou a ich vzájomným vzťahom.

V prvej kapitole som sa venoval konceptu ľudských práv, ktorý je v súčasnej literatúre, dostupnej aj na Slovensku a od slovenských autorov, rozpracovaný v pomerne uspokojivej šírke. Venoval som mu preto len pomerne malú pozornosť a snažil som sa poukázať predovšetkým na tie aspekty ľudských práv, ktoré majú vzťah špecificky k problematike eugeniky.

V druhej kapitole som sa venoval eugenike. Eugenika ako pojem býva vnímaná rôzne a často je spájaná s predstavou etatizmu, totalitarizmu, koncentračných táborov či genocídy, hoci takéto opatrenia veľkou časťou jej vedúcich predstaviteľov neboli nikdy odporúčané či presadzované a paleta nedonucujúcich metód eugeniky je relatívne širšia ako tých donucujúcich. Poukázal som tiež na to, že spájať nacistický holokaust s eugenikou je zavádzajúce a ak v ňom eugenika zohrávala nejakú rolu, táto bola len veľmi malá.

V tretej kapitole, ktorú považujem za kľúčovú a najprínosnejšiu, som sa venoval vzťahu eugeniky a ľudských práv. Čo sa týka všeobecných princípov, eugenika môže prispieť k realizácii a ochrane ľudských práv (napr. práva na ľudskú dôstojnosť alebo práva na ochranu zdravia), na druhej strane do iných ľudských práv zase zasahuje. Na určenie súladu konkrétneho eugenického opatrenia s ľudskými právami treba preto posudzovať, ktorý vplyv je silnejší, čo závisí aj od subjektívnych hodnôt a preferencií. Prikláňam sa k názoru, že umiernené metódy eugeniky by z hľadiska ľudských práv mohli byť prijateľné.

Eugenické opatrenia sa taktiež môžu prejavovať dlhodobými účinkami: genetické skvalitnenie ľudstva v súčasnosti by zlepšilo kvalitu života každej nasledujúcej generácie. Zásah do ľudských práv (obmedzenie konkrétneho jedinca) je len dočasný (limitovaný maximálne dĺžkou života danej osoby), prínos je však v zásade bez časového obmedzenia

(všetkým potomkom daného jedinca poskytnete kvalitnejší genetický základ), čo možno vnímať ako výhodu eugeniky.

Čo sa týka priestoru slovenského právneho poriadku, tento vychádza z a je z veľkej časti aj viazaný európskou koncepciou ľudských práv. Snaha potláčať eugeniku v rámci európskej koncepcie ľudských práv je pomerne zjavná. Bližšou analýzou predmetných ustanovení bolo zistené, že hoci možnosti eugeniky – v takom slova zmysle, v akej je ponímaná v tejto práci – obmedzujú, nevylučujú ju úplne. Toto naznačuje, že ak by na Slovensku existovala spoločenská a politická vôľa zaviesť umiernené eugenické opatrenia, nestáli by im v ceste vážnejšie právne prekážky.

V takom prípade by bolo treba vypracovať podrobnejšie štúdie, ktoré by problematiku poňali so zohľadnením väčšieho množstva empirických údajov a odporučili by vhodné a prijateľné eugenické metódy, ktoré by boli následne právne zastrešené.

Eugenika je potenciálne zneužitelná, to isté však platí napríklad o štátnej moci, práve, väzniciach či armáde – každý z týchto prostriedkov bol zneužitý omnoho viac razy a často s viac katastrofálnymi dôsledkami ako eugenika, a predsa sa pripúšťa ich dôležitosť pre fungovanie spoločnosti.

V 21. storočí môžu nastať výrazné zmeny ľudstva a civilizácie a niektoré problémy hrozia vyhrotením. Na ich riešenie možno nasadiť celú paletu metód – jedným z kandidátov je eugenika. Je silným nástrojom s veľkým potenciálom, ale tiež so sebou prináša isté riziká. Voľba vhodných metód riešenia globálnych spoločenských problémov by mala vychádzať z hľadania spoločenského konsenzu na základe objektívnej odbornej diskusie. Apriórne odmietanie určitých postupov – ako sa to často deje práve v prípade eugeniky – nie je žiaduce.

Zdroje informácií

Literatúra

- AGAR, N. 2004. *Liberal Eugenics : In Defence of Human Enhancement*. Malden, Massachusetts – Oxford – Carlton, Victoria : Blackwell Publishing, 2004.
- ALEXY, R. 1995. *Rechte und Prinzipien*. In: *Recht, Vernunft, Diskurs : Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt, 1995.
- APPEL, J. M. 2009. *Mandatory Genetic Testing isn't Eugenics, it's Smart Science*. Opposingviews.com, 4. marec 2009. Dostupné na: <<http://www.opposingviews.com/i/mandatory-genetic-testing-isn-t-eugenics-it-s-smart-science>> (odkaz k 6. januáru 2010)
- BAKALÁŘ, P. 2003. *Tabu v sociálních vědách*. Praha : Votobia, 2003.
- BLACK, E. 2004. *War Against the Weak : Eugenics and America's Campaign to Create a Master Race*. New York : Basic Books, 2004.
- BLACKER, C. P. 1952. *Eugenics : Galton and after*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1952.
- BOGUSZAK, J. 2005. *Právo a postmoderní situace*. In: *Právník*, 11/2005, s. 1201 – 1218.
- BRONFENBRENNER, U. 1972. *Nature With Nurture; A Reinterpretation of the Evidence*. In: MONTAGU, A. (ed.). *Race and IQ*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 153 – 183.
- CATTELL, R. B. 1972. *Beyondism*. New York : Praeger Publishers, 1972.
- CAVALLI-SFORZA, L. L. – BODMER, W. F. 1971. *The Genetics of Human Populations*. San Francisco : Freeman, 1971.
- DAUGHTRY, B. 2010. *Inbreeding: Genetic Diseases, Disorders, and Diversity*. Suite101.com, 9. august 2010. Dostupné na: <<http://www.suite101.com/content/inbreeding-genetic-diseases-disorders-and-diversity-a272034>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- DAVID, H. P. 2001. *Nehájím interrupci, ale právo svobodné volby*. In: *Psychologie dnes*, 2/2001, s. 1 – 3.

- DOKTOROVÁ, Z. – HAŠTO, J. 2006. *Evolučno-biologické a etologické pohľady na výber partnera pre dlhodobý vzťah u žien*. In: *Psychiatria*, 3 – 4/2006, s. 125 – 132. Dostupné na: <<http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/3-4-2006/PSY34-2006-cla7.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- DRGONEC, J. – HOLLÄNDER, P. 1988. *Moderná medicína a právo*. Bratislava : Obzor, 1988.
- DUKE, D. 2008. *My Awakening : A Path To Racial Understanding*. Mandeville, Louisiana : Free Speech Press, 2008.
- DWORKIN, R. 2001. *Když se práva berou vážne*. Praha : Oikoymenh, 2001.
- DRAGAŠEK, J. – DRÍMALOVÁ, M. 2005. *Genetický aspekt vzťahu medzi elektroencefalogramom a alkoholizmom*. In: *Psychiatria*, 4/2005, s. 147-151. Dostupné na: <<http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/3-4-2006/PSY34-2006-cla7.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- EHRlich, P. R. – EHRlich, A. H. – HOLDREN, J. P. 1977. *Ecoscience : Population, Resources, Environment*. San Francisco : Freeman, 1977.
- FALLWELL, L. 2010. *Eugenics*. In: *Encyclopedia of Genocide and Crimes against Humanity*. Dostupné na: <<http://www.enotes.com/genocide-encyclopedia/eugenics>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- GALTON, F. 1909. *Essays in eugenics*. Londýn : The Eugenics Education Society, 1909. Dostupné na: <<http://galton.org/books/essays-on-eugenics/galton-1909-essays-eugenics-1up.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- GALTON, F. 1883. *Inquiries into Human Faculty and its Development*. Londýn : J. M. Dent, 1883. Dostupné na: <<http://galton.org/books/human-faculty/>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- GALTON, F. 1908. *Memories of my Life*. New York : Dutton, 1908. Dostupné na: <<http://galton.org/books/memories/>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- GLAD, J. 2006. *Future Human Evolution : Eugenics in the Twenty-First Century*. Schuylkill Haven, Pennsylvania : Hermitage Publishers, 2006. Dostupné na:

- <<http://www.whatwemaybe.org/txt/txt0000/Glad.John.2008.FHE.Meisenberg-abridgement.en.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- GODDARD, H. H. 1912. *The Kallikak Family : A Study in the Heredity of Feeble-mindedness*. New York : MacMillan, 1912. Dostupné na:
<http://digitalarchive.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=col_facpub> (odkaz k 6. januáru 2011)
- GRAUMAN, S. 1999. *Germ-line gene „therapy“*. *Public opinions with regard to eugenics*. In: HILDT, E. (ed.) – GRAUMAN, S. (ed.) *Genetics in Human Reproduction*. Ashgate, Vermont : 1999.
- GILLAM, L. 1999. *Prenatal diagnosis and discrimination against the disabled*. In: *Journal of Medical Ethics*, roč. 25, s. 163 – 171.
- GOULD, S. J. 1974. *Racist Arguments and IQ*. In: MONTAGU, A. (ed.). *Race and IQ*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 184 – 189.
- GOTTFREDSONOVÁ, L. 1997. *Mainstream Science on Intelligence : An Editorial With 52 Signatories, History, and Bibliography*. In: *Intelligence*, 1/1997, s. 13 – 23. Dostupné na:
<<http://www.udel.edu/educ/gottfredson/reprints/1997mainstream.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2009. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2009.
- HERRNSTEIN, R. – MURRAY, C. 1996. *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*. New York : Free Press Paperbacks, 1996.
- HOLUB, A. 2006. *Eugenika a právo – krátké zamyšlení*. In: *Právník*, 10/2006, s. 1113 – 1124.
- CHESTERTON, G. K. 1922 *Eugenics and other evils*. Londýn : Cassel & Company, 1922.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z. 1983. *Slovník cudzích slov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.
- JURÁŠEK, D. 2010. *Je homosexualita choroba?* Blog.sme.sk, 23. september 2010. Dostupné na: <<http://daliborjurasek.blog.sme.sk/c/242271/Je-homosexualita-choroba.html>> (odkaz k 6. januáru 2011)

- JURÁŠEK, D. 2009. *Židovský kódex (s dôrazom na vybrané ustanovenia)* [bakalárska práca]. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2009. Dostupné na: <<http://diplomovka.sme.sk/zdroj/3551.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- JURÍK, J. 2009. *Možnosti sociálnej politiky pri riešení populačnej krízy na Slovensku* [diplomová práca]. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2010.
- JURÍK, J. 2010. *Sterilizácie ako nástroj boja proti extrémnej chudobe*. Ippr.sk, 2010. Dostupné na: <<http://ippr.sk/images/stories/jurik-sterilizacie.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- JURÍK, J. – BOTEK, O. 2010. *Vplyvy migrácie na demografický vývoj Slovenska*. In: *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky*. Hradec Králové : Olga Čermáková, 2010, s. 1261 – 1269. Dostupné na: <<http://www.ippr.sk/sbornik.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- KAHN, A. 1997. *Cloning, dignity and ethical revisionism*. In: *Nature*, roč. 388, č. 6640, 1997, s. 320.
- KEMP, R. 2006. *March of the Titans : A History of the White Race*. Burlington, Iowa : Ostara Publications, 2006.
- KEVLES, D. J. 1998. *In the Name of Eugenics : Genetics and the Uses of Human Heredity*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1998.
- KING, D. S. 1999. *Preimplantation genetic diagnosis and the 'new' eugenics*. In: *Journal of Medical Ethics*, roč. 25, s. 176 – 182. Dostupné na: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC479204/pdf/jmedeth00003-0102.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- KRÁĽ, J. 2004. *Ludské práva v Slovenskej republike*. 2004.
- KRIVOŠÍK, L. 2006. *Sú američania vôbec národ?* Pravespektrum.sk, 20. január 2006. Dostupné na: <<http://www.prave-spektrum.sk/article.php?399>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- KRIVOŠÍK, L. 2004. *Zastavme euroústavu!* Eunie.sk, 20. jún 2004. Dostupné na: <<http://www.eunie.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=198>> (odkaz k 6. januáru 2011)

- LAJKEP, T. 2001. *Cesty eugeniky*. In: *Medicínska etika a bioetika*, 3 – 4/2001, s. 6 – 8.
Dostupné na: <<http://www.bioethics.sk/files/journal/2001-34.pdf>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- LEVIN, M. 2005. *Why Race Matters?* New Century Books, 2003.
- LEWONTIN, R. 1970. *Race and Intelligence*. In: MONTAGU, A. (ed.). *Race and IQ*.
New York : Oxford University Press, 1999, s. 230 – 247.
- LIPTÁK, J. 2009. *Sloboda a dôstojnosť*. Blog.sme.sk, 22. august 2009. Dostupné na:
<<http://jakubliptak.blog.sme.sk/c/202845/Sloboda-a-dostojnost.html>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- LYNN, R. 1996. *Dysgenics : Genetic Deterioration in Modern Populations*. Westport,
Connecticut : Praeger Publishers, 1996.
- LYNN, R. 2001. *Eugenics: A Reassessment*. Westport, Connecticut – Londýn : Praeger
Publishers, 2001.
- LYNN, R. 2006. *Race Differences in Intelligence : An Evolutionary Analysis*. Augusta,
Georgia : Washington Summit Publishers, 2006.
- LYNN, R. – VANHANEN, T. 2006. *IQ & Global Inequality*. Augusta, Georgia :
Washington Summit Publishers, 2006.
- MICELI, M. G. – STEELE, J. K. 2007. *Masking Eugenics as Science: A Critical
Disability Studies Perspective of New Reproductive Technologies*. In: *Journal on
Developmental Disabilities*, roč. 13, č. 2, 2007, s. 85 – 88. Dostupné na:
<<http://www.oadd.org/publications/journal/issues/vol13no2/download/miceli.pdf>>
(odkaz k 6. januáru 2011)
- MONTAGU, A. (ed.). 1999. *Race and IQ*. New York : Oxford University Press, 1999.
- MOREL, B. A. 1857. *Traité des dégenérescences physiques, intellectuelles et morales de
l'espèce humaine*. Paríž : Larouse, 1857.
- MULLER, H. J. 1936. *Out of the Night. A Biologist's View of the Future*. Londýn :
Gollancz, 1936.
- NÁKONEČNÝ, M. 1999. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 1999.
- NEDOROŠČÍK, P. 2008a. *Eugenika – veda, ktorá ešte nepovedala posledné slovo I*. In:
Slovo, 23/2008.
Dostupné na:

- <https://utopia.sk/liferay/web/guest/clanok/-/journal_content/56_INSTANCE_7Oj3/10802/16775> (odkaz k 6. januáru 2011)
- NEDOROŠČÍK, P. 2008b. *Eugenika – veda, ktorá ešte nepovedala posledné slovo II*. In: *Slovo*, 24/2008.
- Dostupné na:
<https://utopia.sk/liferay/web/guest/clanok/-/journal_content/56_INSTANCE_7Oj3/16892/43469> (odkaz k 6. januáru 2011)
- NEWMAN, S. A. 2003. *Averting the Clone Age : Prospects and Perils of Human Developmental Manipulation*. In *Journal of Contemporary Health Law Policy*, roč. 19, č. 1, s. 431 – 463. Dostupné na:
<http://www.nymc.edu/sanewman/PDFs/J.%20Cont.%20Health%20Law%20&%20Policy_Averting.pdf> (odkaz k 6. januáru 2011)
- OSMAŇCZYK, J. E. 1990. *The Encyclopedia of The United Nations and International Relations*. New York, Philadelphia, London : Taylor and Francis, 1990.
- PATTERSONOVÁ, A. – SATZOVÁ, M. 2002. *Genetic counseling and the disabled : Feminism examines the stance of those who stand at the gate*. In: *Hypatia*, 17, 2002, s. 118 –142.
- RICHARDSOVÁ, E. S. 1912. *Euthenics : the Science of Controllable Environment*. Boston : Whitcomb & Barrows, 1912.
- Dostupné na: <<http://www.gutenberg.org/ebooks/31508>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- RICHARDSOVÁ, E. S. 1905. *The Cost of Shelter*. 1905. Dostupné na:
<<http://www.gutenberg.org/ebooks/12366>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- RUSHTON, J. P. 2000. *Race, Evolution and Behavior : A Life History Perspective*. Port Huron, Michigan : Charles Darwin Research Institute, 2000.
- SHAKESPEARE, T. 1998. *Choices and rights : Eugenics, genetics and disability equality*. In: *Disability & Society*, 13, 1998, s. 665 – 681.
- SILVER, L. M. 1997. *Remaking Eden*. New York : Avon Books, 1997.
- SOBEK, T. 2010. *Nemorální právo*. Praha, Plzeň : Ústav státu a práva akademie věd ČR, Aleš Čenek, 2010.

- STODDARD, L. 1940. *Into the Darkness*. New York : Duell, Sloan & Pearce, 1940.
Dostupné na: <<http://gutenberg.net.au/ebooks03/0300731.txt>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- STRÁŽNICKÁ, V. – ŠEBESTA, Š. 1994. *Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*. Bratislava : JUGA, 1994.
- SVÁK, J. 2006. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. Bratislava, Žilina : Poradca podnikateľa, 2006.
- SÝKORA, P. 1997. *Klonovaný svet – biologická časovaná bomba*. In: *OS*, 1/1997, s. 66 – 69. Dostupné na: <<http://www.infovek.sk/~sykora/HTML/BIOETIKA/klon-sve.htm>> (odkaz k 6. januáru 2011)
- ŠIMŮNEK, M. 2002. *Česká eugenika a velká válka*. In: POKORNÁ, E. (ed.). *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000 – 2001*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002, s. 53 – 71.
- ŠIMŮNEK, M. 2003. *Národní eugenika – eugenický národ?* In: KOSTLÁN, A. (ed.). *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002 – 2003*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003, s. 71 – 88.
- TASR. 2008. *Sterilizácia u muža je jednoduchší výkon ako u ženy*. TASR, 13. januára 2008.
- The New Encycopædia Britannica*. 1997. Chicago – Auckland – Londýn – Madrid, Manila – Paríž – Rím – Soul – Sydney – Tokyo – Toronto : Encyclopædia Britannica, Inc., 1997.
- The World Book Encyclopedia*. 1930. Chicago – Toronto : Quarrie & Company, 1930.
- The World Book Encyclopedia*. 1996. Chicago – Londýn – Sydney – Toronto : World Book, 1996.
- TREGENZA, T. – WEDELL, N. 2000. *Genetic compatibility, mate choice and patterns of parentage: Invited Review*. In: *Molecular Ecology*, 8/2000, s. 1013 – 1027. Dostupné na: <http://rom.exeter.ac.uk/documents/Bios/tt212/TTNW_MolEcol00.pdf> (odkaz k 6. januáru 2011)
- WELLS, H. G. – HUXLEY, J. – WELLS, G. P. 1932a. *Věda o životě, díl druhý*. Praha : Nakladatelství Fr. Borový, 1932.

- WELLS, H. G. – HUXLEY, J. – WELLS, G. P. 1932b. *Věda o životě, díl třetí*. Praha : Nakladatelství Fr. Borový, 1932.
- WIKLER, D. 1999. *Can we learn from Eugenics?* In: *Journal of Medical Ethics*, roč. 25, s. 183 – 194. Dostupné na:
<<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC479205/pdf/jmedeth00003-0109.pdf>>
(odkaz k 6. januáru 2011)
- WINTR, J. 2006. *Říše principů : obecné a odvětvové principy současného českého práva*. Praha : Karolinum, 2006.
- ZACHOVÁ, A. 2007. *Ľudské práva (európsky koncept)*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2007.
- ZIMEN, O. 2011. *Ľudské práva a eugenika* [diplomová práca]. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2011.

Právne predpisy a texty

- Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.
- Zákon č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva.
- Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky č. 74/1986 Zb., ktorou sa vykonáva zákon Slovenskej národnej rady č. 73/1986 o umelom prerušení tehotenstva.
- Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.
- Všeobecná deklarácia ľudských práv z roku 1948.
- Univerzálna deklarácia o ľudskom genóme a ľudských právach z roku 1997.
- Charta základných práv Európskej únie z roku 2009.
- Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny z roku 1997 (Dohovor o ľudských právach a biomedicíne).